

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of International Social Research
Cilt: 4 Sayı: 16 Volume: 4 Issue: 16
Kış 2011 Winter 2011

EDEBİYAT TEORİSİ ÜZERİNE-2: YÖNTEMLERİ, KAYNAKLARI VE TARİHÇESİ ON LITERARY THEORY-2: ITS METHODOLOGY, ORIGINS AND SHORT HISTORY

Adem ÇALIŞKAN*

Özet

Bu makalede edebiyat biliminin alt dallarından biri olarak edebiyat teorisinin yöntemleri, kaynakları ve tarihçesi ele alınmıştır. Her bilim dalı gibi edebiyat teorisinin de yöntemleri, kaynakları ve tarihçesi vardır. Batı edebiyatında Eski Yunan'dan, Türk edebiyatında Tanzimat devrinden itibaren edebiyat teorisi alanında eserler verilmektedir. (Edebiyat teorisine ilişkin diğer konuların bunun devamı niteliğindeki yazılarda ele alınması düşünülmüştür.)

Anahtar Kelimeler: Edebiyat Teorisi, Teorisyen, Yöntem, Kaynaklar, Tarihçe.

Abstract

In this article have been dealt with the methodologies, origins and short histories of literary theory as one of subbranches of literary science. As each science there are the methodologies, origins and short histories of literary theory too. Since then Ancient Greek era in Western literature and Tanzimat literature in the Turkish literature it has been written works on the literary theory field (It is intended to that other matters relating to literary theory is be addressed in the continuation of this article.)

Key Words: Literary Theory, Theorist, History, Method, Origins, Short History.

GİRİŞ

Kültürümüzde yaygınca kullanılan “usûlsüz vusûl olmaz” deyişinin güzel bir biçimde anlattığı gibi, bilimde yöntem son derece önemlidir. Edebiyat biliminin bir alt dalı olarak edebiyat teorisinin yöntemleri, kaynakları ve tarihçesi bu yazımızın konusunu oluşturmaktadır. Günümüz bilim anlayışı disiplinlerarası ilişkiye dayanır. Hiçbir bilim tek başına değil, başka bilimlerle şu veya bu şekilde ilişki içindedir. Durum böyle olunca, edebiyat gibi edebiyat teorisi için de aynı şey söz konusudur.

Şimdi, daha önce yayımlanan yazımızın (Çalışkan, 2010: 89-108) devamı mahiyetinde kaleme aldığımız bu makalemizde bahsi geçen konuyu daha ayrıntılı olarak ele alalım.

EDEBİYAT BİLİMİNİN ALT DALLARINDAN BİRİ OLARAK EDEBİYAT TEORİSİ

a.Edebiyat Teorisinin Yöntemleri

Edebiyat biliminin kendine özgü ya da diğer bilim dalları ile ortak yöntemleri (Bachtin, 1993: 59-64; Maren-Grisebach, 1995; Genç, 2008: 262-412) olduğu gibi edebiyat teorisinin de kendine özgü ve diğer disiplinlerle ortak kullandığı bazı yöntemler vardır. Bilindiği gibi, “Bir sonuca ulaştırın yol” a *metot*, “her bilimde, o bilimin yapısına göre tutulması gereken yolları konu yapan mantığa” (Özön, 1954: 185) da *metodoloji* denir. Öte yandan yöntem, yani “metot her hangi bir sahaya ait meraklılara çözüm aramak üzere lüzumlu, en vazgeçilmez soruları yöneltmektir; metot tesadüfiliği ve enerji kaybını önlediği gibi ortak bir birikime doğru kapı açar” (Tural, 1983: 20).

* Yrd.Doç.Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü, Türk Dili ve Edebiyatı ABD. Öğretim Üyesi - Samsun. E-posta: acaliskan62@hotmail.com .

Kuşkusuz edebiyat araştırmalarında önemli bir sorun, edebiyatın nasıl araştırılacağı ve bunun nasıl gerçekleştirileceğidir. Bu açıkça görüleceğii gibi, doğrudan bir yöntem sorunudur. Dr. Mary Klages'e göre, "Bu tartişma ... ilk edebiyat teorisi tiplerinin, örneğii edebiyatın nasıl işlediğii, ne yaptığii ve nasıl okunup araştırılabileceğii konusundaki teori tiplerinin gelişmesine de yol açtı.

Edebiyat teorisinde iki ana yol vardır. Biri, bizim "yakın okuma" adını verdiğiiimiz I. A. Richards'ın "pratik eleştiri" düşüncesi ile başlar. Bu teori, en iyi ve gerçekten yalnız edebiyat araştırması yolunun yakın ayrıntılarıyla bizzat metni incelemek ve yazarın biyografisi, eserin gösterildiğii tarihsel bağlam, onun diğeri eserlerle önce nasıl ilişkili olduğu, sonra nasıl ilişkili görüldüğü, eleştirmenlerin ve okurların metne nasıl tepki verdikleri dahil, bizzat metin dışında her şeyi önemsememektir. Kısaca, eleştirinin bu dalı, yalıtılmış bir obje, bizzat araştırılacak bir şey olarak yalnızca edebî metni teorileştirdi. Bu, edebiyat öğrencilerinin yapmaları gereken şeyin başka bir şey değil, sayfa üzerindeki kelimeleri okumaları olduğunu söyleyen teoridir.

Edebiyat teorisindeki ikinci yol, bizzat metin ötesindeki sorunları ve düşünceleri anlamının bir anahtarı olarak metni inceler. (Bu gelenek, Philip Sidney, Wordsworth, Henry James ve diğeri lerince izlenmiştir.) Bu yol, yalnızca metin üzerine yoğunlaşmaktan daha ziyade "büyük resim" soruları sorar: Edebî metinler nasıl oluşturulur? Onlar (gerçekten varsa) gayri edebî metinlerden nasıl ayrılır? Edebî metinler dinleyenleri/okurları nasıl etkiler (örneğin, edebiyat size ne yapar)? Özel olarak "edebî" bir dil gibi bir şey var mıdır? ve varsa, neye benzer? Edebiyatın siyaset, cinsiyet ilişkileri veya felsefe veyahut ekonomi gibi bir kültürün diğeri yönleri ile ilişkileri nasıldır? Edebiyat teorisyenleri bu yolda, edebî metni sadece "sayfa üzerindeki kelimeler" ile ilgili olmayan soruları sormak için anahtar bir trampen olarak kullanır.

Günümüz edebiyat teorisi her iki yoldan gitmektedir. Biz "sayfa üzerindeki kelimelerin", herhangi bir edebiyat parçasının – herhangi bir kanıt veya düşüncenin zorunlu olarak geldiğii ham malzemenin herhangi bir analizinin temeli olduğunu kabul ederek başlarız. Fakat analiz yakın okuma ile nadiren duraklar; bu yakın okuma bize sadece metnin oluşumu konusunda bir şey göstermez, aynı zamanda yazar ve okur, her ikisinin toplumsal bağlamı hakkında ve yazarlar ve okurlar için mevcut olan yorumlama yöntemleri konusunda bir şey de gösterir.

Her iki yol, yaklaşık 1960'ların sonundan günümüze kadar edebiyatın ne olduğu, onun nasıl alıştığii, onu nasıl okuduğumuz ve edebiyat okumanın niçin önemli olduğu konularında bazı önemli varsayımları paylaştı. Bu varsayımları on ana noktada özetleyebiliriz:

- 1.İyi edebiyatın zamandan etkilenmez önemi vardır.
- 2.Edebî metin kendi anlamını kendi içinde taşıır.
- 3.(İkinci madde ile ilgili) metni incelemenin en iyi yolu, bir kimsenin orada bulmak istediğii herhangi bir önceden belirlenmiş gündemi olmaksızın sayfa üzerindeki kelimeleri incelemektir.
- 4.Metin, insanın mahiyeti bizzat sabit ve değiişmez olduğu için insanın mahiyeti konusunda sabiteleri, evrensel hakikatleri açıklayacaktır. İnsan bütün çağlarda ve bütün kültürlerde her yerde aynen çok sevimlidir.
- 5.Metin her birimizin i hakikatlerini dile getirebilir. Çünkü bireyselliğiiimiz, "ben"imiz birbirimize göre yegâne bir şey, derunî esas bir şeydir. Bu i esas ben, tüm dış toplumsal güçleri aşabilir ve açar (örneğin, bana ne olduğu mesele değil, ben her zaman ben olacağım).
- 6.Edebiyatın amacı hayatın yükseltilmesi ve insânî değeri lerin propagandasıdır; diğeri taraftan edebiyat daima "tarafsız" olmalıdır, örneğiiin, o, bir kimseyi değiiiştirmeye çalışmanın açık gündemi asla olmamalı (veya propaganda yapmamalıdır).
- 7.Bir edebî eserde şekil ve muhteva birbiriyle kaynaşmalı ve birbirinin uyumlu parçaları olmalıdır.
- 8.Bir edebî eser, "içten"dir, dürüst olan anlamı tecrübeye ve insan tabiatına nazaran doğrudur ve bu suretle beşerî durum hakkındaki hakikatten bahsedebilir.
- 9.Edebiyatta değeri rli olan şey, bize doğru tabiatımızı ve toplumun mahiyetini (6.madde gibi) vaaz etmeksizin göstermesidir. O, açıklama, ders verme veya örneklerle göstermekten daha çok drama, olay, karakter ve çatışma yoluyla gösterir.

10.Eleştirmenlerin yaptığı şey, okurun metni daha iyi okuyabilmesi için (büyük ölçüde sayfa üzerindeki kelimelere dayanan) metni yorumlamadır” (Klages, 2006: 21-22).

Sonuç olarak edebiyat teorisi kendisine inceleme konusu olarak seçtiği edebî meseleleri bazı yöntemlere başvurarak inceler. Bu nedenle, edebiyat teorisinin yöntemleri üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Edebiyat bilimi için gerekli olan yöntem ve yöntembilimi gibi edebiyat teorisinin yöntemi de genel anlamda kendi edebiyatımız da dahil bütün dünya edebiyatlarının tarihsel gelişimlerdeki kanunları tespit edip farkına varmada ya da tanıyıp bilme işinde edebiyat kuramcılarının yardımcı olur.

Gennadiy Pospelov, tarihî seyri içinde edebiyat teorisinde biri, burjuva edebiyat bilimcilerinin çalışmalarında dile gelen tutucu yaklaşımlar ve diğeri, maddeci dünya görüşüne bağlı gittikçe güçlenen yaklaşımlar olmak üzere “her seferinde iki karşıt eğilim”in (Pospelov, 2005: 35) varlığından söz eder.

Paul R. Murray da bu konuya açıklık getirecek cümleler söyler: “Diğer taraftan, edebiyat teorisi, edebiyat araştırmasına farklı yaklaşımları kapsayan bir terimdir. Onun kendi biricik bakış açısı ile edebiyatı incelemenin pek çok yolları vardır ve her bir yöntem, diğer yöntemlerden elde edilen sonuçlardan farklı olan sonuçlar verecektir. Özel bir teoriyi kullandığımızda, gözlükleri takmış gibiyizdir. Bu gözlüklerle (örneğin Marksizm) eşya, ekonomi, para, sınıf vs gibi şeyler daha fazla odağa gelir, teknik ve üslûp gibi kavramlar, bulanıklaşmaya yönelir... Biz geniş farklı bir bakış açısından incelediğimizde metni daha iyi anlayabiliriz. Kullandığımız her bir teori, toplam resme zenginlik katar” (Murray, 2001: 53). Yine onun şu sözleri son derece önemlidir: “Bir sanat eserini yorumlamanın tek doğru yolu olmadığı gibi, tek doğru edebiyat teorisi de yoktur. Teori, bir yorumlayıcı araç türüdür, bir metne yaklaşmanın bir yoludur. Teoriler doğru ya da yanlış değildirler, farklı sonuçlar veren metodolojilerdir. Bazı teoriler, incelenen metne bağlı olarak diğerinden daha zengin ve daha derin sonuçlar verir... Bir metni analiz etmemeyi istemek bile ... teorisinin bir çeşididir.” (Murray, 2001: 53). Buradan anlaşılacaktır ki, edebiyat teorisinin yöntemleri bir değil, birden fazla ve pek çoktur. Sanatçıların ilgili alanlarda yeni ufuklara yönelimleri sürdükçe edebiyatın ve onun bir alt dalı olarak eleştiri gibi edebiyat teorisinin de yöntem arayışı devam edecektir.

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse, sanat ve edebiyat hayatında *sanatçı, eser, okur ve toplum / dış dünya* bağlamında geliştirilen ve benimsenen kıstaslar ve yöntemler, tıpkı eleştiride olduğu gibi edebiyat teorilerinin hem adını, dolayısı ile çeşidini belirler hem de onun kuramsal temellerinin derinleştirilmesine sebep olur. Edebiyat araştırmacıları ve teorisyenleri, onları bu kıstas ve yöntemlerden hareketle sınıflandırır.

b-Edebiyat Teorisinin Kaynakları

Her bir disiplin varlığını kendini besleyen kaynaklara borçludur. Tıpkı edebiyat gibi edebiyat teorisinin de kaynakları vardır. Bu köklerin (Bowie, 1997: 1-3) ya da kaynakların tespiti ve onların ayrı ayrı araştırılıp incelenmesi kuşkusuz ayrı çalışmaları gerektirir (Bu konuda örnek olarak İngilizce kaleme alınmış şöyle bir makaleye bakılabilir: Trimpi, 1971: 1-78). Mary Klages’in ifade ettiği gibi, “Edebiyat teorisi dilbilim, psikoloji, tarih, ekonomi, cinsiyet araştırmaları, etnik araştırmalar ve siyaset bilimi dahil bütün disiplinlerden kaynaklanır” (Klages, 2006: 4). Kabul etmek gerekir ki, edebiyat teorisinin hem ilişkili olduğu hem de onun kaynaklarını teşkil eden bu bilim dallarının sayısı bunlarla da sınırlı değildir.

Ancak, *edebiyat teorisinin kaynaklarını* kısaca tespit etmek de mümkündür. İsa Sarı’ya göre bunlar şunlardır:

1. Batı kültür kaynakları ve felsefi, edebî akımlar.
2. Bilimsel gelişme süreci ve bilim teorileri.
3. Medeniyet teorileri.
4. Doğu kültür kaynakları ve tasavvuf ...” (Sarı, 2007: 2).

Kısaca dört madde halinde sıralanan bu kaynakların ayrı ayrı incelemesi hem başka bilimsel disiplinlerle ilgili hem de külfetli çalışmaları gerekli kılmaktadır. Yine de çalışmamıza katkı sağlamak amacıyla bunlar hakkında şu açıklamalar yapılabilir:

1. Batı Kültür Kaynakları ve Felsefi, Edebî Akımlar

Batı kültür ve medeniyetini meydana getiren belli başlı öğeler olduğu gibi, onun meydana getirmiş olduğu edebiyatın ve/veya edebiyatların da belli temeller üzerine yükseldiği görülür.

Batı Medeniyet ve Kültürünün Temelleri

Dünyanın büyük bir coğrafi parçası üzerine kurulu çeşitli dilleri konuşan, fakat büyük oranda ortak değerler sistemi etrafında bir araya gelmiş insanların Avrupa kıtasında oluşturmuş oldukları bir medeniyet ve kültür vardır. Buna günümüzde Batı medeniyet ve kültürü adını veriyoruz. Batı medeniyet ve kültürünün şu üç temel üzerine kurulu olduğu görülmektedir:

- 1-Yunan medeniyeti.
- 2-Roma hukuku.
- 3-Hıristiyanlık.

Osmanlı Devleti'nde Lale Devri dediğimiz dönemden itibaren günümüze kadar gittikçe artan bir etki alanına girilen Batı medeniyet ve kültürü, bu üç temel üzerinde yükselmekte ve gelişmektedir. Bir başka ifadeyle, Batı medeniyet ve kültürü, bu üç kavramın sentezinden oluşmaktadır.

Yunan kültür ve medeniyeti, dünya tarihinin en eski medeniyetlerinden biridir. Bu yüzden, sadece Batı edebiyatını değil, dünya edebiyatını da şu veya bu şekilde etkilemiştir. Avrupa, uzun süre unuttuğu ve varlığından dahi haberdar olmadığı Yunan kültür ve medeniyetine özgü medeniyet ve kültür ürünlerini, Müslümanlar tarafından uzun süre incelendikten sonra yorumlanmış haliyle farkına varmıştır. Eski Yunan ve Latin edebiyatı, inşa edilen Batı kültür ve medeniyetinin en önemli temel kaynakları arasındadır. Yunan, hâkim zekâ, ince muhâkeme, sağlam bilgi, açıklık ve aydınlığı temsil eder.

Batı medeniyet ve kültürü, hukukî yapısını da *Roma hukuk sistemine* göre oluşturmuş ve böylelikle ikinci bir temel ögesini inşa etmiştir. Ortak bir hukuk sistemi, ortak bir medeniyet ve kültür oluşumunda yapıcı bir rol oynamıştır. Roma, 'teşkilat, insan kudreti, nizâm ve aksiyon'u temsil eder.

Hıristiyanlık, Batı medeniyet ve kültürünün değerler sistemini ve anlam dünyasını oluşturmuştur. Batı dünyası ve dünyanın diğer bölgelerindeki aynı değerleri paylaşan insanlar, az bir kesim hariç, ortak bir dinî inançta birleşerek gönül birliğini oluşturmuşlardır. Ortaya çıktığı tarihten itibaren günümüze değin bütün tartışmalara rağmen, Batı dünyasında Hıristiyanlık, dünya görüşü ve ahlâk anlayışı itibarıyla hâlâ etkin bir dindir (Bu konuda bkz.: Woodhead, 2006; Gündüz, 2006). Hıristiyanlık, 'ahlâk, iç alem, iç ahlâk, iman, iç görüş, akıl, tasdik, tahkik, iş, fikir, eser, gaye, hürriyet, bağlılık, merhamet, adalet, fedâkârlık, fert, toplum, erkek ve kadın, irade ve ruh'u temsil eder. Bilindiği gibi, aksini düşünenler¹ olsa da "Siyasal tarihçiler, Batı Roma İmparatorluğunun yıkılış tarihinden (İ.S. 476) Türklerin İstanbul'u alış tarihine (1453) değin geçen aşağı yukarı bin yıllık süreyi, insan düşüncesinin gelişim açısından 'karanlık yıllar'ı diye nitelendirmişlerdir" (Özdemir, 1994: 271). Bu tespit bir başka yerde şöyle dile getirilmiştir: "Hıristiyanlığın insan ve toplum hayatının bütününe hakim olmasından, yani MS.IV. yüzyıldan XIV. yüzyıla kadarki dönem, Batı için -çoğunluğun kanaatine göre- karanlık bir devirdir. Zira giderek hakimiyetini güçlendiren Hıristiyanlık, din merkezli bir dünya görüşü ve bu görüşe göre şekillenen bir sosyal, siyasî, ekonomik ve kültürel hayat tesis eder" (Çetişli, 2001: 32). Oluşturmuş olduğu misyonerlik ağı ile bütün dünyada yayılcı bir eğilim içindedir. Günümüzde ise, tarihî ve kültürel kaynaklara yönelmenin de bir sonucu olarak belirginleşen Çağdaş Hıristiyan Edebiyat Akımı, teoride ve pratikte edebiyat dünyasını etkisi altına almaya çalışmaktadır.

Görüldüğü gibi, Batı kültür ve medeniyeti, bazı istisnalar hariç tutulacak olursa, birçok ortak değer etrafında bir araya gelen bir bütünlüğe sahiptir. Octava Paz'ın dediği gibi, "Batı edebiyatının bir bütün olduğunu öne sürmek hem akla yakın hem de yadsınamaz görünüyor. İngiliz, Alman, İtalyan ve Polonya edebiyatı dediğimiz birimlerin her biri, bağımsız ve tek başına bir teklik oluşturmaz ama diğerleriyle sürekli ilişki halinde bir bütün oluşturur. (...) Batı'nın edebiyatı bir ilişkiler ağıdır; idyomlar, yazarlar, biçimler ve yapıtlar, sürekli bir iç içelikle yaşadılar ve yaşıyorlar. İlişkiler, çeşitli yönlerde ve farklı plânlar üzerinde kendini gösteriyor. Bazıları yakınlık, bazıları da çelişki türündendir..." (Bkz. Paz, 1999: 53. Bu konuda ayrıca bkz.: Blunt, 1965; Frye, 2006). Octava Paz bu görüşünde yalnız değildir. René Wellek ve Austin Warren'in ortaklaşa kaleme aldıkları *Literary Theory* (Edebiyat Teorisi) adlı eserlerinde bu durum çok açık bir biçimde şöyle dile getirilmiştir: "...Batı Edebiyatı bir bütün meydana

¹ Batı edebiyatında edebiyatın dine, dinin edebiyata etkileri üzerine görüşler de ileri süren Mme de Staël, 1802 yılında kaleme aldığı eserinde Hıristiyanlığın yanında bir tavır takınarak şöyle der: "Ben bu müddet zarfında insan zekasının gerilediğini sanmıyorum..."; "... ben, Hıristiyanlığın, kurulduğu devrede medeniyet için ... kaçınılmaz bir şekilde elzem olduğu kanaatindeyim. Üstelik, Hıristiyanlığın, hangi konuya tabik edilmiş olursa olsun, ilim, metafizik ve ahlâk bakımından zihin melekelerini geliştirdiğini sanıyorum..." [Mme de Staël, *Edebiyata Dair* (Çev.: Safiye ve Vahdi Hatay), Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1952, s. 10, 147].

getirir. Yunan ve Roma edebiyatları, Batı ortaçağ dünyası ile önemli modern edebiyatlar arasındaki bir devamlılıktan kimse şüphe etmez ve Doğu'dan gelen tesirlerin, özellikle *İncil*'in tesirini küçümsemeden, bütün Avrupa'yı, Rusya'yı, Amerika Birleşik Devletleri'ni ve Latin-Amerika edebiyatlarını içine alan tam bir birliğin varlığı kabul edilmelidir" (Wellek – Warren, 1983: 60).

Kuşkusuz, bu üç ögenin yanında, Batı medeniyet ve kültürünün fikrî ve siyasî gelişiminde etkili olan bir takım etkenler de vardır. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

1-Hümanizma

2-Rönesans ve Reform

3-Fransız İhtilâli.

Batı, Yunan dehâsının ölçü, denge ve aydınlığı ile Roma'nın kudret ve aksiyonunu Hıristiyanlığın potansiyeli ile birleştirerek ilerledi. *Hümanist* düşünce kendine özgü bir anlam dünyası inşa etmeye başladı. Batı, Hıristiyanlık'ta bir kavram olan 'yeniden doğuş'u sanat ve edebiyatta da gerçekleştirerek aklın maddeye tahakküm ihtiyacından ve baskı altındaki ruhun aydınlığa çıkma arzusundan doğan *Rönesans*'ı gerçekleştirdi. Ortaçağ Avrupa'sı, XIV. yüzyıla kadar Hıristiyanlığın kendine özgü anlam dünyası içinde Eski Yunan-Latin medeniyeti, kültürü ve inançları ile bütün bağlarını kopartmış biçimde bin yıldan beri yaşarken, eski kiliseye reaksiyon gösterip 'yeniden doğuş'u dinde *Reform* biçiminde uygulayarak Hıristiyanlığı rayına oturmaya çalıştı. Kabukta reddedilen dejenere olmuş dinî değerler, yeni mezheplerin ortaya çıkmasıyla yeni bir biçimde gelişimini sürdürdü.

İlerleyen süreç içinde yeni anlayışları olgunlaştırarak 1789'da *Fransız İhtilâli*'ne ulaşılmıştır. Tarih boyunca her inkılâp ve ihtilâl bir sınıfın kuvvetine dayanmıştır. Fransız inkılâbı da burjuvaya dayanmıştır.

Batı medeniyet ve kültürünün kendi anlam dünyasına uygun biçimde meydana getirmiş olduğu sanat ve edebiyat, coğrafi açıdan yakından uzağa etki derecesi değişmek üzere çevresini etkilemiştir. Doğu ile Batı arasındaki ilişkilerin tarihi çok daha gerilere götürülebilirse de, bunun en yoğun olduğu dönemler 18. yüzyıl ve sonrasındır.

Bu süreç içinde, Doğu'nun Batı'ya, Batı'nın Doğu'ya bakışı farklılıklar arz etmiştir. Bu konular üzerinde çeşitli düşünür ve bilim adamları fikirler üretmişler ve üretmeye devam etmektedirler. Batı, maddeye doğru, Doğu da ruha doğru gitmiştir. Bu yüzden, belli bir zaman sonra Doğu, Batı karşısında önce durmaya, sonra gerilemeye, ardından çökmeye, daha sonra da kurtuluş mücadelelerine girişmiş ve bu sorun karşısında çözümler üretme yoluna girmiştir.

Batı maddede ilerlemiş, fakat ruhu ihmal ettiği için buhrana düşmüştür. Birinci Dünya Savaşı, Doğu ile Batı'nın ruh ve madde planında karşılaşması olmuştur. Büyük mücadeleler verilmesine rağmen, istisnalar ve günümüzdeki gelişmeler hariç, Doğu, genelde, akıl ve makinayı, madde ve dünya şuurunu kaybettiğinden Batı'nın istismarına deyim yerindeyse teslim olmuştur. Batı'ya karşı mücadele ile kazanılan başarıya rağmen, yeni olan her şey yeniden yine Batı'ya uygun inşa edilmeye başlanmıştır.

Buhrana çözüm arayan Batı, belli ideolojiler üretmiş ve böylece ideolojiler savaşı olan İkinci Dünya Savaşı ortaya çıkmıştır. Bundan sonra, birbirlerine rakip iki dev kapitalist ve anti-kapitalist rejimler ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan sanat ve edebiyat eserleri bu çerçevede içinde üretilmiş ve tüketilmiştir. Bu arada dünya edebiyatında pek çok edebiyat ve eleştiri teorisi üretilmiş, istenen birey ve toplum bu teoriler çerçevesinde biçimlendirilmeye çalışılmıştır.

1990'lı yıllardan sonra bu iki kutuplu dünya, Rusya'nın dağılması ile ABD tekelinde tek kutuplu bir dünya haline gelmiştir. 2000'li yıllardan sonra ise, Ortadoğu Savaş alanına dönüştürülmüştür. Yapılan ve yapılmakta olan güç savaşından ziyade, Ortadoğu'daki petrol bağlamı ve kisvesi altında kültürler savaşıdır. Çünkü, artık Batı, 'kültür teorisi' bağlamında tarihini ve kayıp değerlerini tekrar hatırlamış, bu bağlamda da 'öteki' olarak kabul ettiği kültüre saldırmıştır.

Bu atmosferde Batı, yani Avrupa kendi içinde bir Avrupa Birliği kurarak çeşitli alanlarda bir güç birliğine gitmiştir. Bu ağır basan sesi ve vurgusuyla kendi medeniyet ve kültürlerinin sesine kulak veren bir medeniyet ve kültürü pazarlamaktadır.

Batı sanat ve edebiyatı, yakın bir zamana kadar İslâm medeniyet ve kültürünün doğrudan hamisi ve temsilcisi olan Osmanlı Devleti'nde Tanzimat devrinden başlamak üzere günümüze kadar uzanan çizgide gittikçe artan bir biçimde Türk sanat ve edebiyatını da derinden etkilemiştir. Mehmet Kaplan'ın

dile getirdiği gibi, “Tanzimat’tan sonra Avrupa’dan Türk edebiyatına birçok edebiyat akımı gelmiştir. Bunlardan başlıcaları Klasisizm, Romantizm, Realizm, Parnasizm, Sembolizm, Sürrealizm’dir. Klasisizm, akıl ve ölçüye; Romantizm, duygu ve hayale; Realizm, dış gerçeğe, insanoğlunun içgüdüleri ile maddî şartlara; Parnasizm şiirde resim gibi tasvirler yapmaya; Sembolizm, şiirde ve nesirde duygu ve düşünceleri sembolle anlatmaya; Sürrealizm, rüyalara ve insanın iç karışıklığına önem verir. .. Türkiye’ye giren yabancı edebiyat akımları, Batı’dakilerin tıpatıp benzeri değildirler. Her nesil ve şahıs onlardan kendisine uygun olan unsurları almış ve değiştirmiştir” (Kaplan, 1977: 416-417).

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse, Türk edebiyatındaki edebî hareket ya da akımlar ile Türk edebiyatını da etkileyen ve her biri belli bir felsefî görüşe dayanan Batı edebiyat akımları konumuzla ilgili, ancak özel çalışma alanları olarak karşımıza çıkar. Bu alanlarda donanımlı olmak, kuşkusuz edebiyat teorisi alanındaki başarıyı arttırır.

2. Bilimsel Gelişme Süreci ve Bilim Teorileri

Edebiyat teorisinin kaynakları arasında bilim ve bilim teorileri de yer almaktadır. İnsanlık tarihi boyunca farklı medeniyet ve kültürlerin bilim ve bilim anlayışları, yakın zamanlarda da bilim teorileri olmuştur. Kuşkusuz bu bilim ve bilim teorileri, edebiyat teorilerinin gelişmesi ve içeriklerinin oluşumunda önemli bir rol oynar.

Günümüzde yerli ve yabancı sayısız bilim adamlarının çeşitli çalışmalarına konu olan “bilim, metotlu şüphe ile gerçekleri, doğruları araştırma, öğrenme ve öğretme sürecidir. Bilim;

1. Mısır ve Mezopotamya: Empirik, deneysel bilgi (şüphe).
2. Eski Yunan: Evreni anlamaya çalışan akılcı sistemler.
3. İslâm Dünyası: İlmî çalışmaların birleştirilme dönemi
4. Rönesans: Modern bilim anlayışları... gibi bir takım safhalardan geçmiştir.

Bilimin Coğrafyası:

1. Doğu: Mezopotamya / Mısır.
2. Batı: İyonya, Atina, Güney İtalya.
3. Doğu: Nil önünde İskenderiye.
4. Doğu: İslâmiyet’in parlak dönemleri.
5. Batı: Avrupa’nın 12. asırdan Rönesans’a kadarki gelişmeleri ve İslâm’ın payı.
6. Batı: Rönesans ve günümüze kadarki gelişmeler.

7. Günümüzde bilim, hiçbir ırkın ve hiçbir coğrafyanın, kültürün tekelinde değildir. İnsanlığın ortak malıdır” (Sarı, 2007: 2).

3. Medeniyet Teorileri

Dünyada farklı medeniyet havzalarından söz edilmektedir. Genellikle yakın zamanlara kadar yön ifade eden kavramlardan hareketle, Doğu medeniyeti ve Batı medeniyeti kavramları birbirine karşıt iki dine dayanan medeniyet anlayışları olarak kabul edilmiştir. Kuşkusuz, bugün bu ayırım yeterli görülmemektedir. Çünkü, günümüz dünyasında sadece bu iki medeniyet havzasından söz edilmemektedir. Başka medeniyetlerin de olduğu günümüzde kabul görmektedir... Doğu-Batı kavramını ilk kullanan kişinin Yunanlı tarihçi *Herodot* (MÖ. Aşağı yukarı 480-425) olduğu kabul edilir.

Günümüzde gerek Doğu ve gerekse Batı kaynaklı medeniyet teorileri mevcuttur... Kuşkusuz her iki medeniyet ve kültür, başlangıcından bugüne kendi tarihî seyrine paralel bir biçimde kendilerine özgü değerler sistemi üzerine kurulu sanatlar ve edebiyatlar meydana getirmiştir.

Bu anlamda bunlar edebiyat teorilerinin de kaynakları arasında sayılırlar.

4. Doğu Kültür Kaynakları

Tarihsel süreç içinde insanlar savaşlar, göçler, ticaret, seyahat ve bilim öğrenme amaçlı yolculuklar ... vb. gibi değişik nedenlerle karşı karşıya gelmişler ve birbirleri ile daima ilişki içinde

olmuşlardır. Bu nedenle kültürel etkileşim erken dönemlerden beri gerçekleşmiş, ancak her medeniyet kendine özgü kültürel farklılığını koruyabilmiştir.

Batı için geçmişte daima ulaşılmaz bir masal dünyası gibi görülen Doğu dünyasının kendine özgü değerler sistemi ve anlam dünyası, ister kabul isterse ret edilsin, tarihî seyri içinde bütün yönleriyle oluşturulan sanat ve edebiyat ürünlerine yansımıştır.

Bu anlamda, oluşturulan veya oluşturulacak edebiyat teorilerinin verimli kaynakları arasında sayılır.

c-Edebiyat Teorisinin Tarihçesi

Edebiyat biliminin alt dallarından biri olarak edebiyat teorisinin tarihçesi, bu alanı tanımak ve gelişmelerin seyrini takip etmek açısından önemlidir. “Bir şeye nasıl bakılacağını öğreten” “nazariye bilmeden ameliye mümkün değildir. Avrupalılar bunun için nazariyeye önem verirler” (Kaplan, 2000: 44). Daha önce ifade edildiği gibi, teori ve pratik birbirinden ayrılmaz unsurlardır.

“Edebiyat teorisinin uygulaması yirminci yüzyılda uğraş haline geldi, ama o, eski Yunan’da (sıklıkla erken dönem örneği olan Aristo’nun *Poetika*’sına), eski Hind’e (Bharata Muni’nin *Natyashastra*’sına)², eski Roma’ya (Longinus’un *Yüce Üzerine / On the Sublime*’si ve Horace’ın *Sanat Poetikası / Ars Poetika*’sına), Ortaçağ Irak’ına (el-Câhiz’in *el-Beyân ve’t-Tebyîn*’i (el-Câhiz, 1948) ve *el-Hayevân*’ı (el-Câhiz, 1938-1945) ile İbn el-Mu’tazz’ın *Kitâbu’l-Bedî*’ine (Örnek olarak bkz.: İbn el-Mu’tazz, 1935)) ve 18-19.yüzyıl boyunca günümüz edebiyat araştırmaları üzerinde önemli etkisi olan eski felsefeden estetik filozoflarının teorilerine kadar geri giden tarihsel köklere sahiptir” (Wikipedia, 03.07.2009).

Ülkemizde olmasa bile dünya edebiyatlarında “edebiyat teorisi tarihi” (the history of literary theory) üzerine kitaplar (Örnek olarak bkz.: Habib, 2008) ve makaleler (Örnek olarak bkz.: Robbins, 1988: 767-781) kaleme alınmaktadır.

Bu bağlamdaki diğer yaklaşımlar “Edebiyat Teorilerinin Sınıflandırılması” bahsine bırakılacak olursa, ‘Edebiyat Teorisinin Tarihçesi’ gibi bir konu, pratik işlevi göz önünde tutularak iki kategoride ele alınabilir:

caa-Dünya Edebiyatında Edebiyat Teorisi

Edebiyat biliminin başlıca bir dalı olarak edebiyat kuramının / teorisinin uzun bir geçmişe dayalı bir gelişmesi vardır (Pospelov, 2005: 35). Edebiyat teorisi ve formel edebiyat yorumlama uygulaması paralel gider, fakat felsefe tarihi ile birlikte gidişi daha az tanınır ve en azından Eflatun’a kadar geri giden bir tarihsel kaydı belirgindir (Brewton, 2006: 38. Ayrıca bkz.: Castle, 2007: 15-62).

Fikirlerin tarihsel yaşamı, tipik bir biçimde tekerrür eden bir hayata sahiptir. Bir devrin fikirleri yeni düşünür kuşağınca canlandırılır ve gözden geçirilir. Bu, okuma, edebiyatı ve kültürel metinleri yorumlama stratejilerinin gelişmesine göre incelendiğinde edebiyat teorisinin tarihi hakkında da söylenebilir (Castle, 2007: 15).

caa-Eski Yunan’da Edebiyat Teorisi

Antik Yunan kültüründe, edebiyat kuramı üstüne ilk eğilenler Eflatun ve Aristoteles’tir (Bayrav, 1999: 69). Gerçekten, Batı dünyasında edebiyat üzerine ilk görüş ve tartışmaların tarihçesi, Platon’un (M.Ö.428-348) *Ion* (Platon¹, 1942), *Menon* (Platon², 1942), *Phaidros* (Platon, 1943) ve *De Respublica* (‘Cumhuriyet’ adını taşımasına rağmen Türkçe’ye ‘Devlet’ olarak çevrilen bu eser için bkz., Platon, 1999) gibi eserleri ile Aristo’nun (M.Ö.384-322) *Poetics* (Aristoteles, 1963) ve *Rhetoric* (Aristoteles, 1995) gibi eserlerine, hatta Horatius’un (M.Ö. 65-8) *Ars Poetica*’sına (Flaccus, 1931, 1990, 1991, 1992, 1994, 2004, 2005) kadar geri gider. Öte yandan, Romalı yazarlardan Seneca, Petronius, Macrobius ve Quintilianus edebiyata dair yazılar kaleme alan yazarlar arasındadır (Wellek – Warren, 1983: 5).

Tzvetan Todorov’un dile getirdiği gibi, Aristo’nun yaklaşık 2500 yıl önce yazdığı *Poetika* hem tamamen ‘edebiyat teorisi’ne ... ayrılmış ilk eserdir, hem de bu konudaki kanonun en önemli eserlerinden biridir (Todorov, 2008: 18). Yukarıda değinildiği üzere, “Aristoteles’ten sonra, Batı kültüründe, edebiyat kuramı konusunda kaynak olarak en çok gönderme yapılan metin, Latin şairi Horatius’un (M.Ö. 65-8)

² Bu metin, Bharata Muni tarafından İ.Ö. 200-M.S.200 yılları arasında Sanskritçe manzum 6.000 sutra ve 36 bölüm halinde yazıldığına inanılan Hint kültürünün en eski drama türündeki eseridir. İnternet üzerinden bu eserin metinlerine ulaşmak mümkündür.

dost bir aileye (Pison'lara) yazdığı ve genç şairlere öğütler verdiği koşuk biçiminde mektuptur. Horatius'un görüşünü şöyle özetleyebiliriz: Sanatçı (şair, ressam) cesaretle yeni deneylere girişmelidir, ama gene de tatlılıkla sertliği karıştırmaktan, uzun ayrıntılara girmekten, söylenenin anlaşılmasını engelleyecek aşırı kısaltmalardan kaçınmalıdır. Türle vezin uyusmalıdır. Trajedi dizesi güldürü oyunlarında kullanılamaz (dizede anlam ile ritim uyumunun doğal olduğu vurgulanır). Edebiyat yapıtı her şeyden önce, izleyiciyi heyecanlandırmalı, güzel olmalıdır. Us, yazı sanatının temelidir. Yazar kişilerini yaşlarına, toplumdaki yerlerine uygun biçimde konuşurmalı, karakter betimlemesinde de, anlatımındaki tutarlıktan ayrılmamalı, inandırıcı olmaya özen göstermelidir. Yeni sözcükler yaratabilir, yeni konular seçebilir. Ne var ki, yenilik daha üstün yetenekler gerektirir. Aslında, şiir sanatı orta dereceli olamaz, ya çok iyidir ya da yoktur" (Bayrav, 1999: 82-83).

cab-Ortaçağ'da Edebiyat Teorisi

Ortaçağ sanat ve edebiyatı Yunan-Latin geleneği gibi Batı kültür ve medeniyetinin temel kaynakları arasında kabul edilen Hıristiyanlığın temel kaynakları, dünya görüşü ve öngörülleri doğrultusunda Antik kuramların etkisinden uzak bir şekilde gelişmiştir. Başlangıçta Hıristiyanlık ile Yunan - Latin geleneği birbirine düşman nazarıyla bakarken, Roma İmparatorluğu'nun resmî dininin Hıristiyanlık olmasıyla beraber aradaki husumet ortadan kalktığı gibi onun idarî düzeni ve Latinceyi benimsemişi ile birlikte -temelde bazı bakış açısı farkları olsa da- antik kültürün hamiliğini de üstlenmiştir. Süheyla Bayrav'ın da dile getirdiği gibi, "... Hıristiyan Kilisesi, önceleri suçladığı antik kültürün, sonraları koruyucusu olmuş, ondan yararlanmış, etkisinde kalmıştır. Ama, edebiyat alanında, Ortaçağ boyunca kendi tutumunu sürdürmüştür... Antik kültürün üslup derecelendirmesine, tür ayırımına ve bunlara bağlı kurallara uymamıştır. Aksine her türlü metni birkaç düzlemde yorumlamaya uğramıştır..." (Bayrav, 1999: 79-80, 81).

Aristo'dan sonraki iki bin yıl boyunca edebiyat çeşitli söylemlerin –bunlar yalnızca 'edebiyat teorileri' olmasa da- nesnesini oluşturmayı sürdürmüştür. Bu söylemler arasında edebiyatın bazı özelliklerini, tümüyle kendi alanı haline getiren retorik ilk başta gelmektedir (Todorov, 2008: 19). Dolayısıyla, "Ortaçağlar boyunca genellikle belâgat, üslûp ve yazı kuralları gibi sorunlar üzerinde durulmuş, ancak on dördüncü yüzyıldan sonra "Dante, Petrarch ve Boccaccio gibi yazarlar Ortaçağ ahlâk görüşünü klasik edebiyat ilkeleri ile birleştirmek gibi bir yol tutmuşlardır" (Wellek – Warren, 1983: 5).

"Ortaçağ edebiyatı, antik kuramların etkisinde kalmadan gelişmiştir..." (Bayrav, 1999: 79-80, 81). Ancak bu durum Hümanizm akımının ortaya çıkışından sonra değişmeye başlamıştır. Hıristiyanlığın göz ardı ettiği, fakat Müslüman Arapların özellikle üzerinde durduğu Aristo'nun başta *Poetika*'sı (Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: Öznurhan, 2004: 257-283) ve diğer eserlerinin ortaya çıkması ve Latinceye çevrilmesiyle beraber Bayrav'ın da dile getirdiği üzere "edebiyat kuramı konusunu Rönesans'ta güncel bir sorun haline getirecektir. Bu tarihten sonra, antik kültürü yeniden yaşatma ereğiyle, üç dereceli üslûp ayırımı, türlerin tanımı ve kuralları üzerinde çalışmalar, önce İtalya'da, sonra Fransa'da gelişecektir. Aynı tarihlerde matbaanın bulunuşu, okur-yazar sayısının artması, halk dilinde yazılan metinlere önem verilmesine neden olmuştur. Antik kültürün sanat alanında tek doğru yolu gösterdiğine inanan Avrupa, bu dönemden sonra, kendi Orta Çağ sanatını barbar, her türlü ölçütten yoksun bularak küçümsemiştir" (Bayrav, 1999: 81). Bu tavrın bir yansıması olarak, aksini düşünenler³ olsa da "Siyasal tarihçiler, Batı Roma İmparatorluğunun yıkılış tarihinden (İ.S. 476) Türklerin İstanbul'u alışı tarihine (1453) değin geçen aşığı yukarı bin yıllık süreyi, insan düşüncesinin gelişim açısından 'karanlık yıllar'ı diye nitelendirmişlerdir" (Özdemir, 1994: 271). Bu tespit bir başka yerde şöyle dile getirilmiştir: "Hıristiyanlığın insan ve toplum hayatının bütününe hakim olmasından, yani MS.IV. yüzyıldan XIV. yüzyıla kadarki dönem, Batı için –çoğunluğun kanaatine göre- karanlık bir devirdir. Zira giderek hakimiyetini güçlendiren Hıristiyanlık, din merkezli bir dünya görüşü ve bu görüşe göre şekillenen bir sosyal, siyasî, ekonomik ve kültürel hayat tesis eder" (Çetişli, 2001: 32).

cac-Rönesans Sonrası Edebiyat Teorisi

Rönesans ve Reform hareketleri ile birlikte doğan atmosfer, sanat ve edebiyat alanlarında canlanmayı sağlar. Gerçekten "işler pek çok açıdan Rönesans ile birlikte değişmeye başla(r). İlk olarak,

³ Batı edebiyatında edebiyatın dine, dinin edebiyata etkileri üzerine görüşler de ileri süren Mme de Staël, 1802 yılında kaleme aldığı eserinde Hıristiyanlığın yanında bir tavır takınarak şöyle der: "Ben bu müddet zarfında insan zekasının gerilediğini sanıyorum..."; "... ben, Hıristiyanlığın, kurulduğu devrede medeniyet için ... kaçınılmaz bir şekilde elzem olduğu kanaatindeyim. Üstelik, Hıristiyanlığın, hangi konuya tabik edilmiş olursa olsun, ilim, metafizik ve ahlâk bakımından zihin melekelerini geliştirdiğini sanıyorum..." [Mme de Staël, *Edebiyata Dair* (Çev.: Safiye ve Vahdi Hatay), Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1952, s. 10, 147].

Aristoteles'in *Poetika*'sı bulunup çıkarıl(ır) ve neredeyse kutsal metin mertebesine yükseltil(ir)" (Todorov, 2008: 20). Rönesans devrinde klasisizmin ilkelerine uyulmaya çalışılırken, on altıncı yüzyıldan itibaren gerek Fransa ve gerekse İngiltere gibi ülkelerde edebiyatla ilgili önemli eserler kaleme alınmıştır. Örneğin, Sir Philip Sidney'in *The Defence of Poesie* (Şiir Savunması, 1595) (Sidney, 1595, 1928, 28.09.2009) adlı eseri, Rönesans devri İngiliz edebiyatının önemli bir ürünüdür. Klasisizmin kurucusu olarak kabul edilen ve bu akımın ilkelerini belirlemede etkin olan Fransız şair ve eleştirmeni Nicolas Boileau'nun *L'Art Poétique* (Şiir Sanatı, 1674)'i (Boileau, 2003) burada hatırlanmalıdır. Kuşkusuz "Rönesans ve klasik dönem Batı kültüründe en çok başvurulan kaynaklardan biri olan *Art Poétique*'te Boileau, Horatius'un öğütlerinden büyük ölçüde yararlanmış ve *Pison'lara Mektup* uzun süre Antik kuramın bir tür Latince özeti sayılmıştır" (Bayrav, 1999: 83). Öte yandan, Samuel Taylor Coleridge'in *Biographia Literaria* (Edebî Biyografi, 1817)'sı (Coleridge, 1939, 1993, 10.05.2004) ile Percy Bysshe Shelley'nin *Defence of Poetry* (Şiir Savunması, 1821)'si (Shelley, 10.05.2004), Romantik İngiliz edebiyatının iki önemli eseridir.

Rönesans ve Reform hareketlerinin uyandırdığı fikirlerin ışığında Batı dünyasının, on sekizinci yüzyıldan itibaren çok değişik alanlarda gelişme gösterdiği ve bu arada, yeni bilimlerin alanlarının ayrıştırılarak ilkelerinin tespit edildiği görülür. Bu çalışmalar giderek çığ gibi büyür. "Rönesansla birlikte sanatların birliği anlayışı yayılmaya başla(r), bu anlayış, en azından iki pratiği, şiir ile resmi birbirine bağlamaya çalışan bir sanat teorisi doğur(ur). Bu teori 18.yüzyılda bir disipline, estetiğe dönüşür; estetik içinde, en azından edebiyat teorisinin genel bir sanat teorisi içinde bulunması anlamında, edebiyat teorisine yer (ayrılır)...

Edebiyatın özerkliğinin tarif edilmesi romantizmle (Alman romantizmiyle birlikte sağlanmışır; kesin anlamıyla edebiyat teorisi de ... bu sırada ortaya çıkmıştır" (Todorov, 2008: 20-21).

Batı'nın yanında bir de Amerika Birleşik Devletleri gibi bir ülkenin ortaya çıkışı ve ilerleyen süreç içerisinde dünya üzerinde etkin bir rol alışı, sanat ve edebiyatta da benzer bir etkiyi gösterir. Artık sanat ve edebiyat, eskisinden farklı bir biçimde millî sınırları aşarak ülkeler ve kıtalararası bir etkinlik kazanır. Sanat, edebiyat ve eleştiri akımları ile ilişkili olan her şey, oranları değişik olsa da tüm dünyada etkisini gösterir.

Gerek Batı'da ve gerekse Amerika'da on dokuzuncu yüzyıldan günümüze kadar gelen süreç içerisinde sanat ve edebiyat görüşü itibariyle çoğu kez birbirini tekdüz eden pek çok edebiyat ve eleştiri akımı ortaya çıkmış, eleştirmenler ve teorisyenler tarafından yeni yeni eleştiri ve edebiyat teorileri ileri sürülmüştür. Bu bağlamda kaleme alınan çalışma ve yazılarda edebiyat teorilerinin, özellikle "saf edebiyat teorilerinin sadece pozitvizme ve muzaffer bilime tepki halinde değil, aynı zamanda kendi iç mantıklarının bir sonucu olarak geliştikleri" (Winterowd, 28.03.2009) dile getirilmiştir.

Kuşkusuz bu çağ Batı dünyasında asırlarca "merkezi konumu, kudreti ve mütehakim önceliğiyle bütün Batı edebiyatına şekil veren" (Said, 2006: 137) İncil'e dayalı yerleşik bir yapı üzerinde devam eden batı sanat, dil ve edebiyatı, bu "yüzyıl başlarında başlayan modern Batı filolojisinin, dil ve dilin ilahî kökenleri hakkındaki yaygın fikirleri gözden geçirme işini üstlenmesi" ile eleştirilerin odak noktası haline getirilir. Ernest Renan'ın "Sami dilleri hakkında 1848'de yazdığı ve 1855'te gözden geçirilerek yayımlanan *Histoire générale et système comparé des langues sémitiques* (Sami Dillerinin Karşılaştırmalı Sistemi ve Genel Tarihi)" ve "*Vie de Jésus* (İsa'nın Hayatı)" (Said, 2006: 137), dünyada etkileri bize kadar ulaşan ve Tanzimat devri şair ve yazarı Namık Kemal'in reddiye (Namık, 1326/1910, 1962, 1988) yazmasına sebep olan önemli tartışmalar yaratmıştır. Pozitivizmin de etkisiyle bu tarihten sonra artık İlahî otorite düşüncesinden beşerî ya da Avrupa etnik-merkezçiliğine bir geçiş sağlanarak, Batı bu tarihten sonra bilimi, sanatı ve edebiyatıyla öteki kültürlerin izlemesi gereken bir model konumuna yükseltilmiş ve böylece, tarihsel bir kırılma ve dönüşüm gerçekleştirilmiş olmaktadır. Edwar Said'in dile getirdiği gibi, Ernest "Renan ilk olarak, metinleri dünya işlerine yapılan kutsal müdahalelerin nesnelere olmaktan çıkarıp tarihsel maddiliği olan nesnelere indirgiyordu. Renan'ın filolojik ve metinsel revizyon çalışmasından sonra yazar-otorite olarak Tanrı'nın pek bir değeri kalmamıştı. Ama Renan ilahî otoriteyi bir kenara atarken onun yerine filolojik iktidarı geçirmişti. İlahî otoritenin yerini, Sami dillerini Hint-Avrupa kültürünün dillerinden ayıracak beceriye sahip filolojik eleştirinin metinsel otoritesi almıştı. Renan büyük Sami kutsal metinlerinin metindışı geçerliliğini öldürmekle kalmamış, aynı zamanda bunları Avrupa'nın inceleme nesnesi olarak bundan böyle Şarkiyatçılık adıyla bilinecek olan akademik bir alanla sınırlandırmıştı. Şarkiyatçı da örneğin Renan ya da onun *Genel Tarihi*'nin 1855 baskısında sık sık alıntılanacağı çağdaş Gobineau'dur. Gobineau'ya göre, kutsal Sami metinlerinin eski hiyerarşisi adeta baba katliyle ortadan kaldırılmıştı. İlahî otoritenin geçmişte kalması Avrupa etnik-merkezçiliğinin ortaya çıkmasını

sağlar ve bu sayede Batı biliminin yöntemleri ve söylemi, Avrupa-dışı aşağı kültürleri bir tabiyet konumuna hapseder. Şark'a ait metinler, gelişmeyen ya da gücü olmayan bir alanda, Avrupa metinleri ve kültürü için bir sömürge konumuna tam anlamıyla tekabül eden bir alanda bulunurlar. Bütün bunlar, Avrupa'nın Doğudaki büyük sömürge imparatorluklarının başladığı ya da bazı durumlarda serpiştiği dönemle aynı zamanda olmaktadır" (Said, 2006: 137-138). Aynı şey, bu asır edebiyat ve edebiyat teorisi için de söz konusudur.

Vince Brewton'un da belirttiği gibi, "Modern edebiyat⁴ teorisi on dokuzuncu yüzyıl süresince Avrupa'da yavaş yavaş ortaya çıktı. Edebiyat teorisinin en erken gelişmelerinden birinde, Alman "yüce eleştirisi" (higher criticism) geleneksel Kutsal Kitap yorumu ile ilişkisini koparan radikal bir tarihselcilikle İncil metinlerini konu edindi. "Yüce" veya "kaynak eleştirisi" (source criticism) birkaç yirminci yüzyıl teorisinin, özellikle de 'Yapısalcılık' ve 'Yeni Tarihselcilik'in yöntem ve ruhunu önceden tahmin eden bir yaklaşım, başka kültürlerden gelen karşılaştırılması mümkün anlatılar ışığında İncil hikâyelerini çözümlendi. Fransa'da, romancı Marcel Proust, sanatçının hayatının ayrıntılarının sanat eserinde tamamen dönüşüme uğratıldığını ileri sürdüğü etkili bir anlatısıyla hayatını Saint Beuve'ü yalanlamaya adanmış, ünlü edebiyat eleştirmeni Charles Augustin Saint Beuve bir edebiyat eserinin tam olarak biyografi açısından açıklanabileceğini iddia etti. (Bu tartışma, Fransız teorisyen Roland Barthes'in ünlü 'Yazarın Ölümü' (Barthes, 1977: 142-148; 1992: 14-17; 2007) bildirisinde yeniden ele alındı. *Bkz.* 'Yapısalcılık' ve 'Yapısalcılıksınrası'). On dokuzuncu yüzyılda edebiyat teorisine en büyük etki muhtemelen Friedrich Nietzsche'nin derin epistemolojik şüphesinden geldi: Yani, gerçekler onlar yorumlanıncaya kadar gerçek değildir. Nietzsche'nin bilgi eleştirisi edebiyat araştırmaları üzerinde çok derin bir etki yaptı ve henüz bitmeyen edebiyatı ciddi teorileştirme alanında öncü yardımcı oldu" (Brewton, 2006: 39). Onun "Tanrı öldü" sözü teslis inancına dayanan Hıristiyanlığa içten bir darbe olduğu kadar felsefe ve edebiyat sahalarda da derin etkiler yaratmıştır.

Öte yandan, "Edebiyat teorisi her zaman ima edilmiş veya doğrudan metin dışı bir dünyanın kavramını ifade etmişken, on dokuzuncu yüzyılda üç akım –'Frankfurt Okulu'nun 'Marksçı teorisi', 'Feminizm' ve 'Postmodernizm'- daha geniş bir araştırma alanı içinde edebiyat araştırmalarının sahasını açtı. Edebiyata Marksçı yaklaşımlar, Marks'ın estetik teorisinin doğrudan veya dolaylı olarak toplumun esas yapısını bir ürün olarak sanat eseri görmesinden beri, ilkin ekonomik ve toplumsal kültür yapılarının anlaşılmasını gerektirir. Feminist düşünce ve uygulaması tarihte kadının rolüne ait oldukları halde tüm sosyal ve kültürel oluşumları içeren çerçeve içinde edebiyat ürününü ve edebî örnekleri tahlil eder. Postmodern düşünce hem estetik hem de epistemolojik sınırlardan ibarettir. Sanatta Postmodernizm gönderge-dışı, çizgi-dışı, soyut biçimlere; yüksek bir oranda kendini hesaba katmaya; kategorilerin ve geleneksel olarak sanatı yöneten geleneklerin çöküşüne doğru bir hareketi içermektedir. Postmodern düşünce tarihin, bilimin, felsefenin, ekonomik ve cinsel üretimin sözüm ona üst-anlatılarının ciddi sorgulanmasına yol açmıştır. Postmodernlik altında tüm bilgi tarihsel kavrayışın kendi kendine yeten sistemleri içinde 'yapılmış' olarak görülmeye başlanır. Marksist, feminist ve postmodern düşünce edebiyat teorisini tarafından tahlil için bir konu maddesi olarak tüm insan söylemlerinin anonimliğine (yani, dil ve bilgi sahalarını birbirine bağlanmasına) sebep olmuştur. İlk anlayışlarına göre, edebiyattan daha ziyade –dilbilimsel, antropolojik, psikanalitik ve felsefi- disiplinleri sık sık kullanan çeşitli yapısalcılık sonrası ve postmodern teorileri kullanırken, edebiyat teorisi, disiplinler arası bir kültür teorisinin gövdesi haline geldi. İnsan toplulukları ve bilginin bir ya da başka biçimde metinlerden ibaret olduğu önermesi olarak ele alınırken, (ne olursa olsun) kültür teorisi bugün beşeri şartlar içinde üstün araştırma modeli olduğu hırslı bir biçimde ele alınırken çeşitli metinlere uygulanmaktadır" (Brewton, 2006: 39).

Yirminci yüzyılın göz önüne serdiği gibi, edebiyat teorisi önceden gelenin içindeki kör noktalar ve mantıksal kusurlar üzerine inşa olmuş herhangi bir akım ya da eğilim olan 'ileri giden' (progressive) adı verilen bir hızı (momentum) kabul eder... Çoğu tarihsel anlatılarda olduğu gibi, edebiyat teorisinin tarihi birbirleriyle bazen etkileşim bazen da muhalefet halinde eşzamanlı teorik akımlar, okullar, eğilimler ve yöntemlerin gelişimiyle karmakarışık bir hale gelmiştir... Bu yaratıcı ve çatışmacı ilişkiler ağı, özel tarihsel döneme canlı entelektüel hayat verir: 1920'ler ve 30'ların Modernist dönemi, 60 ve 70'lerde Yapısalcılık sonrasına, yüzyılın son on yıllarında tarihselciliğin doğuşuna dönüşür. Böyle dönemlerde yenilikçi düşünür ve yazarlar kesin olarak entelektüel misyonu, akademik alakayı, edebiyat teorisinin karakteristik yöntemlerini yeniden tanımladılar (Castle, 2007: 15, 16).

⁴ "Modern edebiyat" kavramının Lionel Trilling'e ait olduğu ve ilk kez 1961 yılında kullandığı dile getirilmiştir (*Bkz.*: Edward Said, "Çağdaş Eleştiride Gidilen ve Gidilmeyen Yollar", *Kış Ruhu* (Çev. Tuncay Birkan), s. 148. A.Ç.).

Todorov'un verdiği bilgiye göre, Akademik edebiyat kuramı ancak yirminci yüzyılda, çeşitli ülkelerde birbiri ardından gelen çabalarla doğmuştur. Adı geçen yüzyılın ilk iki on yılında bu yenilik Biçimcilik adı verilen bir düşünce akımının ortaya çıktığı Rusya'dan gelmiştir. İki savaş arası dönemde ağırlık merkez Almanya'ya kaymıştır; bu dönemde edebiyat teorisi, bazısı üslûpbilimine, bazısıysa 'biçimbilimsel' bir yaklaşıma bağlanan çeşitli eğilimlere ayrılmıştır. Bunların en bilineni Yeni Eleştiri'dir. Bütün bu grupların ortak hareket noktası romantik estetik; romantik estetik edebiyatın dolayısıyla edebiyat teorisinin özerkliğini öne sürmeye yöneltmiştir. Ancak romantiklerin aksine bu teorisyenler edebi yapının çözümlenmesiyle uğraşmışlar ve Aristotelesçi geleneğe bağlanmışlardır... Biçimciler bir anlamda Aristoteles'in bir noktada bırakmış olduğu işi devralarak sürdürmüşler, 'edebiyat teorisi'ne egemen olan eğilimlerin olumlu bir sentezini yapmışlar (ve) modern disiplinin kuruluşuna giden yolu açmışlardır... Önemli Avrupa ülkeleri arasında edebiyat teorisinin en geç ortaya çıktığı ülke Fransa'dır...

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra durum önemli ölçüde değişmeye başladı; burada biri 1960'ların ilk yıllarına kadar uzanan, diğeri de o yıllardan bu güne kadar gelen iki ayrı eğilimden söz etmek gerekir...

Edebiyat teorisinin bu durumu ancak 1960'larda değişti; bu değişimin en önemli etmeni ise yapısalci metodolojinin tüm insanbilimleri üzerindeki etkisidir (Todorov, 2008: 21-22, 23). Bilindiği üzere, "Eflatun'un anlam konusundaki şüpheciliği, yani kelimelerin anlamlarıyla hiçbir etimolojik ilişkiyi taşımadıkları, fakat keyfi biçimde 'empoze' edildiği konusundaki şüpheciliği hem 'Yapısalcılık' hem de 'Yapısalcılıks sonrası' için yirminci yüzyılda merkezî bir ilgi olur" (Brewton, 2006: 38).

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse, gerçekten, "yirminci yüzyılda "teori", çoğu Kıta felsefesinin çeşitli kolları tarafından şekillenen metin okumalarına farklı bilimsel yaklaşımlar için şemsiye bir terim olmuştur...

Edebiyat teorisinin uygulaması 20.yüzyılda bir meslek haline geldi, fakat eski Yunan'a kadar geri giden tarihsel köklere sahiptir (Longinus'un *On Sublime*'si, Aristo'nun *Poetika*'sı gibi sıkça atf yapılan ilk örnektir) ve 18. ve 19.yüzyıllardaki antik felsefe filozoflarının estetik teorilerinin günümüz edebiyat araştırması üzerinde önemli etkileri vardır. Elbette, edebiyat teorisi ve eleştirisinin edebiyat tarihi ile yakın bir biçimde ilişkisi vardır.

Bununla birlikte, "edebiyat teorisi"nin modern anlamı, ancak Ferdinand de Saussure'un Yapısalcı dilbilimi İngiliz dili edebiyat eleştirisini güçlü bir biçimde etkilemeye başladığı yaklaşık olarak 1950'lerden bugüne kadar gelir. Yeni Eleştirilenler ve çeşitli Avrupa'yı etkileyen biçimciler (özellikle Rus Biçimcileri), onların daha soyut çabalarından birkaçını "teorik" olarak da tanımladılar. Fakat, o, "edebiyat teorisi"nin birleşik bir alan olarak düşünüldüğü İngilizce konuşan akademik dünyada Yapısalcılığın yaygın etkisi hissedilmeye başlayınca kadar yoktu.

Britanya Krallığı ve Amerika Birleşik Devletleri akademik dünyasında edebiyat teorisi, (etkisi, John Hopkins ve Yale gibi elit üniversitelerden dışarı yayılmaya başladığı) 1960'ların sonundan (bir biçimde hemen hemen her yerde öğretildiği) 1980'lere kadar çok popüler hale geldi. Bu zaman boyunca, edebiyat teorisi akademik olarak kesik sınırlı araştırma gibi algılandı ve pek çok üniversite edebiyat bölümleri teoriyi öğretmeye ve araştırmaya, programlarına dahil etmeye çabaladı. Popülerliğiyle çok süratli yükselişi ve anahtar metinlerinin zor dili sebebiyle teori, sık sık da geçici heves veya bilgisizlik taraftarlığına (obscurantism) eğilim (ve göze batacak şekilde teori özelliği olan David Lodge'ninkiler gibi devrin pek çok akademik satır romanları) gibi eleştirildi. Hem teori yandaşı hem de teori karşıtı bazı bilim adamları, 1970'lere ve 1980'lere kadar "teori savaşları" olarak teorisinin akademik meşiyetleri üzerine tartışmalara göndermede bulunurlar.

1990'ların başına kadar, bizzat (saf "teorisyenler" için iş fırsatı yaratmasıyla birlikte) biraz gerilemesiyle ilginç bir konu olarak "teori"nin popüleritesi, edebiyat teorisi metinleri gibi hemen hemen bütün edebiyatın incelemesini kapsamıştır. O zamandan 2004'e kadar edebiyat araştırmalarında teorisinin kullanımı üzerine tartışma hep olmuş, fakat azalmış, ve şimdi edebiyat ve kültürel araştırmalar dahilinde konu üzerinde tartışmalar hayli zarif ve daha az haşin olmaya yönelmiştir. Başkaları yalnızca onu şöyle bir zikretmiş veya hiç değinmemişken, bazı bilim adamları eserlerinde yoğun biçimde teori üzerinde durmuşlardır, fakat o, edebiyat araştırmasının onaylanmış önemli bir parçasıdır " (Wikipedia, 30.09.2005).

Benzeri yorumlar, Paul de Man tarafından "Teorisinin Direnci" adlı makalesinde de dile getirilmektedir (de Man, 2003: 752; Su, 2004: 7-35).

cb-Türk Edebiyatında Edebiyat Teorisi

Zaman içerisinde yeni anlamlar kazanarak terim ve bilim haline gelecek olan *edeb* kelimesi, Türk edebiyatında Tanzimat edebiyatına kadar din ortak paydasından ötürü, diğer İslâm edebiyatlarındakine benzer şekilde kullanılmış, bu devirden itibaren, hatta biraz daha evvel 1791'den itibaren 'edebiyat'⁵ kelimesi yaygınlık kazanmıştır. Günümüzde, pek tutunamamış olsa da, anlamdaş olarak 'yazın' kelimesi de kullanılmaktadır.

İslâmî Türk Edebiyatının kaynaklarından biri olarak İslâmî Arap edebiyatında milâdî IX. Asırdan itibaren belâğat, edebiyat teorisi ve retorik konularına ilişkin pek çok eser olmasına ve aydınlarımızın bunları (örneğin, Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-Ulûm*'unu, Kazvinî'nin *Telhîsü'l-Miftâh*'ını (el-Kazvinî, 1260 / 1844), Teftazânî'nin *Mutavvel* (Teftazânî, 1289 / 1872, 1290 / 1873) ve *Muhtasar*'ını) medreselerde ders kitabı olarak okutmasına rağmen, bu alanda İslâmî Türk Edebiyatında sınırlı sayıda eser kaleme alınmıştır... Kazım Yetiş'in değerli çalışmalarıyla ortaya konulduğu gibi, "Türk edebiyatında Türkçe olarak yazılmış edebiyat bilgileri veya bazı edebiyat terimlerini izah niteliğindeki ilk kitap, Akkoyunlular zamanında yaşayan Şeyh Ahmed el-Bardahî'nin 1502'de kaleme aldığı *Kitâbü Câmi'i Envâ'i'l-Edebi'l-Fârisî* adlı kitabının "*Fi's-Sanâyi'i'l-Edebiyye mine'l-Arûz ve't-Ta'miyye*" başlıklı beşinci bölümdür (Yetiş, 2000: 285-343; 2006: 249).

Muslihiddin Mustafa Sürûrî'nin XVI. yüzyıl ortalarında (1549) kaleme aldığı *Bahru'l-Ma'ârif*'de ise nazım, nesir, kafiye, nazım şekilleri, edebî sanatlar vb. edebiyatla ilgili terimlerin yanında asıl teşbih ve benzetme yönü üzerinde durulur. Eser, Klâsik Edebiyatın mazmun sistemi bakımından önemlidir. Aynı yüzyıl şairi Muidî'nin *Miftâhu'l-Teşbih*'i aynı şekilde Klâsik Edebiyatın hayal ve mazmun anlayışı çerçevesinde sevgilinin uzuvlarının nelere benzetildiği örneklerle açıklanır" (Erünsal, 1988: 215-272; Yetiş, 2006: 249).

Yine bu alanda, XVII. yüzyıl şairi İsmâil Ankaravî'nin *Miftâhu'l-Belâğa ve Mısbâhu'l-Fesâha*'sı (İsmâil, 1284 / 1867) ile Müstakimzâde Süleyman Sadeddin Efendi'nin 1773'te kaleme aldığı *Istılâhâtü's-Şi'riyye*'si (Tolasa, 1986: 36-79) adları alınabilecek eserlerdir.

Tanzimat devrinden itibaren Batı edebiyatına açılan Türk edebiyatında edebiyat teorisi ve eleştirisi kategorisine dahil edilebilecek bazı çalışmalar görülmeye başlar. Bu ve buna benzer edebî meseleler ülkemiz akademisyenlerinin üzerinde durduğu ve tartıştığı konulardır. Örneğin, 1986'lı yıllarda Yrd.Doç.Dr. Mustafa İsen, Doç.Dr.Orhan Okay ve Doç.Dr.Şerif Aktaş'ın katıldığı "*Edebiyatımızın Teorik Meseleleri ve Metod*" adlı bir tartışmada Mustafa İsen konuya dikkatleri şu cümleleriyle çeker:

"20. Yüzyıl Türk Edebiyatı'nın en çok sıkıntı çekilen konularından biri, onu dayandırabileceğimiz teorik prensiplerden mahrum oluşumuzdur. Yapılan en ileri şey bu konuda, hazır ve çerçevesi başka bir kültür adına çizilmiş meseleleri tercüme yoluyla bize aktarmak olmuştur" (Boğaziçi Dergisi, 1986).

Aynı tartışmada yer alan Orhan Okay'a göre, tezkireler edebiyat teorisi için bazı bilgiler verse de henüz bugünkü manada bir eser yoktur. Tanzimat'tan sonra durumun biraz değiştiğinden söz eder ve modern manada edebiyat teorisi alanında *Ta'lim-i Edebiyat*'ı örnek gösterir. Orhan Okay, aynı tartışmanın bir yerinde,

"Teori kitapları donmuştur: Yani, donmuş bir şeyi tespit eder. Teori arkadan gider. Sanatkâr önden götürür. Biz sanatkârın ne yaptığını –zaten büyük sanatkârdır, seviliyordu niçin seviliyor? Bunun tespitini yaparız ve bu teori olur ve bu donar. Bu yoldan gidenler olur, takip edenler olur..." (Boğaziçi Dergisi, 1986).

der.

Aynı tartışmaya katılan Şerif Aktaş ise bu bağlamda şöyle der:

⁵ Sümbülzâde Vehbî, Şinâsî'den çok evvel 1791'de *Lutfiyye* adlı eserinin "*Der-Edebiyyât ü Târîh ü Siyer*" başlığı altında yer alan 275-276. beyitlerde şöyle der:

"Edebiyyât ile târîh ü siyer
Sîret-i ehl-i edebdür yekser

Anlar ile nice ma'nâ bilinür
Dehrin ahvâli ne ra'nâ bilünür

"Edebiyat, tarih ve siyer baştanbaşa edebî kişilerin iç dünyalarını yansıtır. Birçok şey onlarla öğrenilir. Dünyanın her hali çok güzel anlaşılır." [Bkz. Sümbülzâde Vehbî, *Lutfiyye*, (Metin, Sadeleştirme ve Açıklamalar: Süreyyâ Ali Beyzâdeoğlu), Osmanlı Klasikleri: 2, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 54.]

“... Bizde teori meseleleri üzerinde hakikaten, yakın devirde de, geçmişte de durulduğu kanaatinde değilim. Hususiyle edebiyat sahasında bu böyle. Çünkü elimizde teoriyi kuracak malzeme var... Teori’de ... iki şey söz konusu. *Bir*, mevcuttan hareketle ölçüleri tespit etme. Bu, güzel sanat eserini edebî yapan unsurları, hususiyetleri tespit etme. *Bir de* bundan daha sonraki çalışma sahası... Yani, sanatkâra bir yerde yol gösterici olma, onun ufkunu açma, onu zenginleştirme... Hususiyle, batıdan veya başka dünyadan alınan unsurlarla bizim dünyamızda mevcut olanları birleştirip yeni bir teori, yeni bir terkip halinde ortaya konulan eserle karşılaştığımızı söylemek mümkün değil gibi geliyor bana.” “... Onun için teori denildiği vakit yalnızca mevcut eserlerden hareketle bazı kriterler tespit etmek değil, mevcudun üzerine düşünce sahasında neler ekleyebiliriz, bu suale cevap arama ihtiyacı var sanırım” (Boğaziçi Dergisi, 1986).

Tanzimat devri şair ve yazarlarınca genellikle görev yaptıkları okullarda öğrencilerine kaynak ders kitabı mahiyetinde hazırlamış oldukları Seyyid Mehmed Nüzhet’in *Mugni’l-Küttâb*’ı (Seyyid, 1286 / 1869), Selîm Sâbit’in *Mi’yâru’l-Kelâm*’ı (Selîm, 1287 / 1870), Mehmed Mihri’nin *Fenn-i Bedî*’i (Mehmed, trs.), Ahmed Hamdi’nin *Teshîlü’l-‘Arûz ve’l-Kavâfi ve’l-Bedâyi*’i (Ahmed, 1288 / 1872), Süleymân Hüsnü Paşa’nın *Mebânî’l-İnşâ*’sı (Süleymân, 1288-1289 / 1871-1872; Yetiş, 1984: 306-316; Koç, 1989; Çuhadar, 1989), Ali Cemâleddin’in *Arûz-ı Türki (İlm-i Kavâfi, Sanâyi-i Şi’riyye ve İlm-i Bedî)*’i (Ali, 1291 / 1874-75), Ahmed Hamdi’nin *Belâğat-ı Lisân-ı Osmânî*’si (Ahmed, 1293 / 1876), Recâizâde Mahmûd Ekrem Bey’in *Ta’lîm-i Edebiyyât*’ı (Recâizâde, 1295 / 1879; Onan, 1950; Parlatır, 1972-73; Ferrard, 1980-1986: 215-233; Yetiş, 1996; Akyıldız, 1996), Mihâlicî Mustafa Efendi’nin, *Zübdetü’l-Beyân*’ı (Mihâlicî, 1297 / 1880), el-Hac İbrahim Efendi’nin *Hadikatü’l-Beyân*’ı (el-Hac, 1298 / 1881), Ahmed Cevdet Paşa’nın *Belâğat-i Osmaniyye*’si (Ahmed, 1299 / 1881) –makale (Çaldak, 2004: 2454-264) ve eleştiri mahiyetindeki yazılar ile tez çalışmaları (Zoralioğlu, 1996; Çalık, 2008) hariç tutulacak olursa-, dönemin edebiyat teorisi alanındaki eserleri olarak zikredilebilir.

Konu ile ilgili kaynaklarda bu dönemde ders kitabı olarak bu bağlamda şu eserlere de yer verilmektedir: Abdurrahmân Fehmî’nin *Tedrisât-ı Edebiyye*’si (Abdurrahmân, 1302 / 1889), (Mirduhizâde) Abdurrahmân Süreyyâ’nın *Mizânü’l-Belâğat*’sı (Abdurrahmân¹, 1303 / 1886) ve *Sefîne-i Belâğat*’ı (Abdurrahmân², 1303 / 1886), Diyarbakırlı Saîd Paşa’nın *Mizânü’l-Edeb*’i (Diyarbakırlı, 1305 / 1888; Ermiş, 2006: 241-244), Ali Nazîf (Sürûrî)’nin *Zinetü’l-Kelâm*’ı (Ali, 1306 / 1888), Muallim Nâcî’nin *İsulâhât-ı Edebiyye*’si (Muallim, 1307 / 1890; 1984, 1996), Ali Nazîma’nın *Muhtıra-i Belâğat*’ı (Ali, 1308 / 1890), Rusçuklu Mehmed Hayri’nin *Belâğat*’ı (Rusçuklu, 1308 / 1890), Manastırlı Mehmed Rıfat’ın *Mecâmîü’l-Edeb*’i (Manastırlı, 1308 / 1890), İbnü’l-Kemal Mehmed Abdurrahman’ın *Belâğat-ı Osmânîyye*’si (İbnü’l-Kemal, 1309 / 1891) ile Ara Nesil şairlerinden Menemenlizâde Mehmed Tâhir’in *Osmanlı Edebiyatı* (Menemenlizâde, 1310 / 1892) ve Mehmed Celâl’in *Osmanlı Edebiyat-ı Nümûneleri* (Mehmed, 1312 / 1896) adlı eserleri (Bu eserler hakkında bkz.: Yetiş, 1992: 384-387; 2006: 258-269).

Şimdi, bunlardan makalemizin hacmini de dikkate alarak önemli gördüğümüz üç eser üzerinde ana hatları ile bir duralım:

Tanzimat devri Türk edebiyatında edebiyat teorisi sahasının ilk çalışması olarak Süleymân Hüsnü Paşa’nın *Mebânî’l-İnşâ*’ adlı eseri⁶ vardır. Bu eserin o devir edebiyat ve edebiyat teorisi alanına giren konuların nasıl ele alındığını göstermesi ve ilk çalışma olması açısından hem edebiyat tarihi hem de edebiyat teorisi tarihi açısından önemli büyüktür. Bundan dolayı edebiyat uzmanlarının dikkatini çekerek hakkında çalışmalar yapılmıştır. “Paşa’nın Mekteb-i Fünûn-ı Harbiyye’deki kitabet hocalığı sırasında ihtiyaç duyarak kaleme aldığı bir eserdir. Dîbâce’de müracaat ettiği eserleri açıklar. Giriş kısmında ilm-i inşâ ve ilm-i edeb tarif edilir... Lefranc’ın *Traité théorique et pratique de littérature* adlı eserinden geniş ölçüde yararlanmıştırlar...” (Komisyon, 1986: 167).

Bu eser üzerine Kazım Yetiş bir inceleme yazısı kaleme alarak eserin edebiyat teorisi alanındaki önemini ortaya koymuştur (Yetiş, 1984: 306-316). Yetiş’e göre, “...Batılı anlayışı edebiyat nazariyesi sahasında ilk uygulayanlardandır” (Yetiş, 1984: 306). İki ciltten oluşan eserin Dîbâce’sinde, yukarıda da değinildiği gibi, yararlanmış olduğu Arapça, Farsça ve Fransızca dillerinde kaleme alınmış eserlerden söz eder. Yetiş ilgili makalesinde bu kitabı geniş bir biçimde değerlendirir. O makalesinin sonunda kanaatlerini edebiyat bilimi dünyasına şu cümlelerle açıklar:

“Netice olarak söylemek gerekirse, *Mebânî’l-İnşâ* Doğu ve Batı kaynaklarından faydalanılarak hazırlanmış bir kitaptır. Fakat eserde maalesef bir terkip yoktur. Bu bakımdan olsa gerektir ki tesirli

⁶ Eserin adının bazı kaynaklarda “*Mebânî’ü’l-İnşâ*” şeklinde olduğu da unutulmamalıdır.

olamamış, akis bulamamıştır. Yalnız eser bu haliyle de büyük bir ehemmiyet taşır. Çünkü ilk defa Batılı anlayış bu eserle gelmekle kalmamış, örneklerinin bolluğu ve nesir misallerinin zenginliği ile bu kitap edebiyat nazariyesi sahasındaki kitaplarımız içinde hem bir merhale hem de müstesna bir yere sahiptir. Gerçekten de ilk defa *Mebâni'l-İnşâ* ile Türk nesri edebiyat nazariyesi kitaplarında yer alabilmiştir ve kitabın bu üstünlüğü kısmen de İsa kendisinden sonra devam etmiştir” (Yetiş, 1984: 315-316).

Tanzimat devri Türk edebiyatında edebiyat, edebiyat eleştirisi ve teorisi sahasının ikinci çalışması Recâizâde Mahmûd Ekrem Bey'in *Ta'lim-i Edebiyyât* adlı eseridir. Mekteb-i Mülkiye'de verilen derslere dayanan, “İki bölüm olarak tasarlandığı halde ancak birinci bölümü yayımlanabilen; Ahmet Cevdet Paşa'nın *Belâğat-ı Osmâniyye*'sinin bilgilerinden ve planından tamamıyla ayrılmış olan bu yapıt, edebiyat alanındaki eski-yeni tartışmalarını daha da şiddetlendirmiştir.

Eski şairlerden olduğu kadar, çağdaş şairlerden de örnek metinler alınan kitabın genel planında ve bölümlenmesinde, daha önce Türkçede çıkmış kitaplardan farklı olarak, Fransızca eleştiri yapıtlarının bölümlemesinden de yararlanmıştı...” (Bek, 2008: 27-28).

Ta'lim-i Edebiyat'ın tasnifinde Arap belâğatinin meânî, beyân, bedî sınıflamasının yerine şöyle bir bölümlenme yapılmıştır: 1-Mana Yahut Fikir (Burada zihin ve zihnin görünüşleri fikirler, duygular, hayaller olarak ele alınmaktadır.) 2-Üslûp (Bu bölümde fesahat ve ahenk üzerinde durulmuştur.) 3-Üslûp Süsleri (Bu üçüncü bölümde eskilerin bazısını beyan, bazılarını da bedî bahislerinde anlattıkları özellikleri “Mecazlar” adı altında toplamıştır. Mecazlar, hayal ile ilgili veya anlayış ile ilgili olarak iki büyük bölüme ayrılmaktadır: A-Hayal mecazları (mecaz-ı tahyîlî): İstiare, istiare-i temsiliyye, teşbih, mecaz-ı mürsel, tariz ve kinaye, tevriye ve telmih, teşhis ve intak, müşakale, iham, mübalağa. B-Anlatış mecazları (mecaz-ı tebliğ): İltifat, istifham, nida, kat', terdit, rücû', aks, takrir, tedric.

Lafız sanatları bölümünde ise, tenasüb, iham-ı tenasüb, iham-ı tezat, tensik-i sıfat, iktibas ve tazmin, telmi', tecnis, seci ve tarsi', vasf-ı tahsini, icat ve tervic-i elfaz bulunmaktadır... (Komisyon, 1998: 216).

Recaizade Mahmut Ekrem'in bu eseri, ülkemiz edebiyat bilimcilerinden Necmeddin Halil Onan, İsmail Parlatır ve Kazım Yetiş gibi sahanın otoriteleri tarafından incelenmiştir. Bu üç çalışmaların kuşkusuz her biri, bu bağlamda son derece önemli bilgi ve araştırmalara dayanmaktadır, ancak Kazım Yetiş'e ait olan çalışma, *Ta'lim-i Edebiyat*'ı çok geniş bir biçimde incelemekte ve değerlendirmektedir (Bu konuda geniş bilgi için bkz.: Yetiş, 2006: 249-269). Elbette eser hakkında aksi görüşler de vardır. Örneğin, Necip Fazıl Kısakürek, “Edebiyatımıza Dair” adlı bir yazısında “...Avrupa'da ilk sınıflarda okunan birkaç edebiyat kaidelerini bir araya getirmek bir hadisedir” (Ekiz ve diğ., 1984: 137) diyerek mizâhî bir dille bu eserin eleştirisini yapanlar arasındadır.

Tanzimat devri Türk edebiyatının edebiyat teorisi alanında üçüncü çalışma Ahmet Cevdet Paşa'nın (Yıldırım, 1994) *Belâğat-ı Osmâniyye* (Ahmed, 1299 / 1881) adlı eseridir. Ahmet Cevdet Paşa'nın devrinde hukuk alanında nasıl *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*'si ünlü ise, edebiyat ve edebiyat teorisi alanında da bu eseri öyledir. Eser, -önceki baskıları hariç tutulacak olursa- ülkemizde bir kez tıpkı basım halinde (Ahmed, 1987), bir kez de Latin harfleri ile basılarak (Ahmet, 2000) edebiyat dünyasının hizmetine sunulmuştur. Kazım Yetiş'n verdiği bilgiye göre dokuz defa basılmış olması onun gördüğü rağbeti ortaya koyar (Geniş bilgi için bkz.: Yetiş, 1983).

Servet-i Fünûn devrinde de belâğat ve edebiyat teorisi alanında çalışmalar yapılmıştır. Günümüzde bunlar üzerine akademik seviyede çalışmalar yapılmaktadır (Bu konuda geniş bilgi için bkz.: Çetin, 2006: 590-599).

Metin şerhi alanında da uzman olan Namık Kemal'in oğlu Ali Ekrem Bolayır'ın *Nazariyyât-ı Edebiyye Dersleri* (Bolayır, 1919-1920; Yağcı, 1971-72) adlı eseri, edebiyat teorisi alanında bir diğer eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Darulfünûn'da (İstanbul Üniversitesi) 1331-1332 ders yılı İkinci Sınıflar için hazırlanan ders notlarından oluşan bu çalışma orijinal olarak elyazması olup mezuniyet tezi olarak yeni yazıya aktarılmıştır. Şekil ve Edâ kısmının anlatıldığı bölüm “Lisân-ı Edebîyât” adı ile isimlendirilmiştir. Edebiyat lisanı derslerini mümkün olduğu kadar geniş bir şekilde ele almaya çalışan kitapta takip edilen yol “Evvelâ mekâtib-i idâdiye ve sultâniyyede görülmüş olan mebâhisi izâh ve ikmâl yani şekil ve edâya ait usûl, edebiyatı bütün hakâyık ve mahiyeti ile teşrihe çalışacağız. Sâniyen lisân-ı edebiyatın tekâmülâtını göstereceğiz” cümleleriyle ifade edilir. Her bahsi bol örnekle anlatmayı amaçlayan Ali Ekrem, nazım, nesir, ahenk, vezin ve çeşitleri, vezinlerin taktii, kafiye, lisân-ı nazımın teşekkülü gibi bahisleri geniş olarak anlatmıştır. İkinci kısımda nazım şekilleri; beyit, kıta, rubâî, gazel, kaside, mesnevî, murabba, muhammes, müseddes, müselles, terkîb-i bend, terci'-i bend, bahr-ı tavîl;

Üçüncü kısımda Servet-i Fünûncuların nazım şekilleri, sone, müselles kıtalar ve muhtelif bendler; Son kısımda da günün meselesi olarak ele alınan millî vezin ve aruz anlatılmıştır. Her bahsin örneklere dayalı olarak anlatılması ve yazarın da bu sahada yetkili bir kişi olması kitabı güvenilir ve değerli kılmaktadır (Komisyon, 1986: 538).

Meşrutiyet sonrası Türk edebiyatında edebiyat teorisi alanında bir diğer eser de Reşîd (Ahmed/H. Nâzım) (Rey)'in *Nazariyyât-ı Edebiyye*'sidir (Reşîd, 1328 / 1912). Türler arası geçişmelerin görüldüğü bu dönem yazıları ya da kitap adlarında bu eserde olduğu gibi “nazariyyât-ı edebiye” şeklinde edebiyat teorisi terimine denk gelen adlandırmalara rastlanır. “Kitap üç büyük bölümden ibarettir. 1.Beyân: Burada güzel yazı yazmanın kaideleri anlatılır. 2.Meânî: Edebî sanatlardan bahsedilir. 3.Bedî: Bu bölümde Hyppolite Taine'in sanata ve estetiğe dair fikirleri nakledilerek edebiyatımızda Avrupâî düşünüşe doğru bir yeni adım atılmaya çalışılır. Eser, Recâizâde Ekrem'in *Ta'lim-i Edebiyat* ve Cevdet Paşa'nın *Belâğat-ı Osmâniyye* adlı kitaplarından faydalanılarak yazılmıştır. Kitapta konu ile ilgili örnek şiir ve nesir parçaları, yeni yazarlara ait yazılar da yer almaktadır. *Nazariyyât-ı Edebiyye* dersleri uzun yıllar Mekteb-i Sultânî vb. gibi okullarda ders kitabı olarak okutulmuştur (Komisyon, 1986: 538).

Millî edebiyat döneminde diğer alanlarla birlikte edebiyat teorisi alanında da çalışmalar yapılmıştır (Bu konuda geniş bilgi için bkz.: Atalay, 2007: 274-282). Bu dönem edebiyatçıları tıpkı Tanzimatçılar gibi değişik edebî türlerde eser verdikleri gibi, Recâizâde Mahmûd Ekrem'den etkilenerek edebiyat teorisi konularında da görüşler ileri sürmüşlerdir (Bu konuları işleyen çalışmalar için bkz.: Atalay, 1992; Kabadayı, 1994). Bu konuda fikir ileri sürenler dönemin hakim atmosferinden şu ya da bu şekilde etkilenmişlerdir. Bu dönemin edebiyat teorisi alanda kalem oynatan yazarları teoriyi “usûl, kaide, açıklama ve ileri sürülen görüşler olarak kabul ettikleri” gibi, edebiyatı da “kesin olarak güzel sanatlar arasına yerleştirmişlerdir” (Her iki alıntı için bkz.: Atalay, 2007: 278, 277). Bu bağlamda yukarıda sözü edilen Ahmed Reşîd'in eserinden sonra Tahirü'l-Mevlevî'nin “*Tedrisât-ı Edebiyyeden Nazm ve Eşkâl-i Nazm*”ı (Tahirü'l-Mevlevî, 1329 / 1913) ile Şehâbeddin Süleyman'ın edebî kaidelerden teoriye yönelen, yeni bir bakışı ve anlayışı ifade eden “*San'at-ı Tahrîr ve Edebiyat*” (Şehâbeddin, 1329 / 1913; Yetiş, 1987: 393; Gündoğan, 2005) adlı eseri burada hatırlanabilir. Kuşkusuz, Kazım Yetiş'in detaylı yazısında yapılan dökümden anlaşıldığı gibi, bu dönemde bunların dışında edebiyat teorisi ile şu ya da bu şekilde ilişkili olan başka eserler de vardır.

Türk entelektüeli, Cumhuriyetin ilanından sonra gerçekleştirilen harf inkılâbı bağlamında oluşturulan komisyonlarda 200'e yakın dil teorisi üzerinde müzakereler sayesinde ‘nazariye / teori’ ile tekrar yüzleşmiştir. Cumhuriyet devrinden sonra bizzat modern edebiyat teorisinin Türk edebiyat sistemi içine girdiği ya da girmeye başladığı zaman da, 1960 sonrası dönemdir. Bu dönemden itibaren modern dünya dillerinden önce deneme-inceleme ve makale düzeyinde, daha sonraları kitap boyutunda Türkçeye yapılan çeviriler, gittikçe artan oranda modern edebiyat teorilerini ülkemizde tanıtmıştır.

Gerçekten, John Lye'nin dile getirdiği gibi, “Son yirmi yılda üniversitelerde edebiyat araştırmaları, Edebiyat Teorisi olarak kolektif biçimde tanınan ilgili teorik yaklaşımlar dizisini artan bir ilgi ve keskin bir ayrımla ortaya koymaktadır” (Lye, 1993: 90; 2006: 39).

Bu bağlamda, artık üniversitelerimizde edebiyat teorisi ve/veya teorilerini yakından ilgilendiren pek çok konunun işlendiğini ve lisansüstü tezlere konu edildiğini söylemek gerekir. Bir ders olarak da lisans ve lisans üstü müfredatlarına giren bu konu, gittikçe gelişmekte ve buna matuf çalışmalar yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlamaktadır.

İçinde bulunduğumuz günlerde bütün dünyada olduğu gibi bizde de edebiyat teorilerinden bazılarının Türk edebiyatına uygulama çalışmalarının varlığını ve çeviri faaliyetlerinin sürdüğünü söylemek gerekir. Edebiyat teorisi üzerine ülkemizde yapılan çalışmalar aşağıda ayrı bir başlık altında ele alınmıştır.

cba-Edebiyat Teorisi Üzerine Çalışmalar ve/veya Yayınlar

Ülkemizde gerek resmî ve gerekse özel yayınevleri tarafından edebiyat teorisi ile ilgili az da olsa giderek artan bir oranda çeviri ve telif eserler ortaya konmaktadır. Yapılan bu çalışmaları kendi içinde iki kategoriye ayırarak ele almak mümkündür:

cbaa.Çeviri Faaliyetleri

Edebiyat teorisi alanında makale, deneme ve eleştiri türlerindeki çalışmalar hariç, batı dillerinden çevrilerek kitap olarak yayımlanan eserler arasında, René Wellek ve Austin Warren'in *Yazın Kuramı* (Wellek – Warren, 1982; 1983, 1993); Terry Eagleton'ın *Edebiyat Kuramı* (Eagleton, 1990); Boris

Eikenbaum'un *Edebiyat Kuramı* (Eikenbaum, 1994); Tzvetan Todorov'un (der.), *Yazın Kuramı* (Todorov, 1995); Ray Livingston'ın *Geleneksel Edebiyat Teorisi* (Livingston, 1998), Nail Lucy'nin *Postmodern Edebiyat Kuramı* (Lucy, 2003), Peter V. Zima'nın *Modern Edebiyat Teorilerinin Felsefesi* (Zima, 2004) ile Jonathan Culler'in *Yazın Kuramı*'ni (Culler, 2007) saymak mümkündür. Ancak görülen o ki, Tanzimat'tan itibaren etkisine girilen bir medeniyet ve onun edebiyatını ana hatlarıyla ülkemizde tanıttak edebiyat teorisi kitapları bunlardan ibarettir, denilebilir.

Bu alanda eser yayımlamanın başta telif hakları konusu olmak üzere aşılması güç sorunları vardır. İngilizceden Raman Selden'in *Çağdaş Edebiyat Teorisi* ve K.M. Newton'ın *Yirminci Yüzyıl Edebiyat Teorisi* adlı eserlerini yıllar önce Türkçeye çevirmeme rağmen, yıllardır yayımlama fırsatı bulamadım. Himmet sahibi, fakat dürüst bir yayınevini yazarlarından ya da yayınevlerinden izin alarak bu sorunu çözebileceğine inanıyorum...

cbab.Telif Çalışmalar

Ülkemizde edebiyat teorisi alanında telif kitap sayısının durumu da bundan pek farklı değildir. Bu alanda, makale ve deneme boyutundaki yazılar, tartışmalar ile tezler ... vb. hariç tutulacak olursa (Boğaziçi Dergisi, 1986; Yetiş, 1993: 117-136; Aktaş, 1998: 155-165), Berna Moran'ın ilk baskısı 1972'de yapılan *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi*'si (Moran, 1994); M. Kaya Bilgegil'in *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâğat)* (Bilgegil, 1989); konuya ilgi duyanların bu bağlamda daha çok "Edebiyat Öğretimi ve Edebiyat Teorisi" (Aktaş, 1998: 155-165) adlı makalesiyle tanıdığı Şerif Aktaş'ın *Edebiyat Teorileri* (Aktaş, 1992) (Ahmet Sarı'nın bir eserinde (Sarı, 2006: 373) sözünü ettiği bu esere ulaşamadım), Ramazan Kaplan ve arkadaşlarının ortaklaşa hazırladıkları *Edebiyat Bilgi ve Kuramları* (Kaplan, 1998), Oğuz Cebeci'nin *Psikanalitik Edebiyat Kuramı* (Cebeci, 2004), Onur Bilge Kula'nın *Kant Estetiği ve Yazın Kuramı* (Kula, 2008) ile Ali İhsan Kolcu'nun *Edebiyat Kuramları*'ndan (Kolcu, 2008) başka – şimdilik- yayımlanmış çalışma hemen hemen yok gibidir.

Ancak bu konuda birkaç kitapta bölüm ve/veya başlıklardan söz edilebilir: Örneğin, Mehmet Törenek, "Edebiyat Biliminin Dalları: 1-Edebiyat Teorisi"; "Yeni Türk Edebiyatında Metot / d.Edebiyat Kuramları" (Törenek, 1999: 64-67, 172-198), Mehmet Kaplan, "Edebiyat Teorisi, Tenkidi ve Tarihi (Literary Theory, Criticism and History)" (Kaplan, 2000: 231-236), Cafer Gariper, "1.2.3.3.Edebiyat Teorisi ve Eleştirisi" (Gariper, 2005: 71-79), İlhan Genç, "Edebiyat Biliminin Yararlandığı Bilim Dalları / 5.3.Edebiyat Bilimi-Edebiyat Kuramı" (Genç, 2008: 417-419), Bilal Elbir, "Edebiyat Teorisi (Kuramları)" (Elbir, 2006: 211-231), Abdullah Şevki, "Yazınsal Kuram ve Batılı Eleştirisi Okulları" (Şevki, 2009: 300-313) ... gibi.

Sanat ve edebiyat faaliyetleri, daha önce de ifade edildiği gibi, günümüzün iletişim ve teknolojsi sayesinde kültürler ve kıtalararası bir etkinliğe sahiptir. Edebiyat alanında dünyada neler olup bittiğini bilmek, edebiyat bilimcileri ve araştırmacıları için bir zorunluluktur. Bu bağlamda, günümüzde çağdaş 'edebiyat teorisi' üzerine yazılanların izlenmesi ve mümkünse dilimize çevrilerek edebiyat bilimine katkıda bulunulması son derece önemlidir. Cafer Gariper'in "Felsefî bir gelenek temeline oturmayan Türk edebiyatı, eleştirisi ve edebiyat teorisi alanında hep bir boşluğu yaşayacaktır" (Gariper, 2005: 71) cümlesinde ifade ettiği gibi, bu alanla ilgili çeviri ve telif eser sayısına bakıldığında, büyük bir boşluğun var olduğu hemen görülecektir.

SONUÇ

Edebiyat teorisi üzerine daha önceki yazımızın devamı mahiyetindeki bu makalemizde, edebiyat teorisinin yöntemleri, kaynakları, Batı'da ve bizde tarihçesi ile konu ile ilgili yayınlar üzerinde durulmuştur.

Edebiyat teorisinin bir alt dalı olarak edebiyat teorisinin de kendine özgü bir yöntemi vardır. Başlangıçta edebiyat teorisinin iki yönteminden söz edilirken 1960'lardan sonra bu değişikliğe uğrayarak farklılaşır ve artış gösterir. Edebiyat teorisinde yöntem adeta metni inceleme ve değerlendirmede takınılan bir gözlük gibidir.

Edebiyat teorisinin yerli ve yabancı kaynaklarından söz edilebilir. Batı kültür ve medeniyet dünyasının edebiyat teorileri kendi anlam dünyalarının kaynaklarından beslenmektedir. Bizde henüz edebiyat teorisi olarak dünyaya mal olmuş bir teoriden söz edilemezse de, diğer doğu ve uzak doğu ülkelerinde alternatif edebiyat teorisi çalışmaları bağlamında oluşturulan edebiyat teorilerinin farklı kaynaklara dayandığı gözlemlenmektedir. Çünkü bu teorileri kurmaya çalışanlar, ilerideki yazılarımızda

söz edileceği gibi bilimin ve bilimsel düşüncesinin, dolayısıyla sanat ve edebiyatın sadece dünyanın belli kıtasına özgü olmadığı kanaatindedirler.

Edebiyat teorisinin tarihesinin Batı kültür ve medeniyet kaynaklarına kadar geri giden bir geçmişinin olduğu bir gerçektir. Tarihsel süreç içinde farklı anlayışlar edebiyat teorisi üzerine farklı eserlerin kaleme alınmasına neden olmuş; o, bir yandan gelişirken öte yandan da disiplin haline gelmiştir. Bir medeniyet olarak yaşadığı kırılmalar, edebiyat ve sanat eserlerinde yansımaları bulmuş, bu birbirine karşıt görüşleri barındıran edebiyat teorisi eserlerini ve akımlarını doğurmuştur.

İçinde yaşanan zaman kesitinde ise postmodern bir edebiyat teorisi gündemdedir. Kültürel teorinin uyandırdığı düşünceler, sanat ve edebiyatın her şubesinde kaynaklara geri bir dönüşü sağlamıştır. Bu aslında modernizmin görmezden gelip umursamadığı ve önem vermediği şeylerin yeniden değer kazanması demektir. Bu uyanış, Şark'ta ve Garp'ta eşzamanlı olarak gelişmektedir...

Sonuç olarak, Mehmet Akif'in "Nazariyyâta boğulmakla geçen ömre yazık; / Amelî kıymetidir kıymeti ilmin artık." (Ersoy, 1982: 184) dizelerinde dile getirdiği gibi, içinde yaşadığımız günlerde, "teoriden ziyade pratik" daha önemli olsa da, bu makalede Batı'dan yapılan çevirilere ve Türkçe kaleme alınmış birkaç telif çalışmaya rağmen, 'edebiyat teorisinin teorisi' bağlamında görülen boşluk ilgili konu başlıkları bağlamında doldurulmaya çalışılmıştır. Edebiyat teorisinin sınıflandırılması dahil, pek çok konu devam edecek makalelerimizin konularını oluşturacaktır.

KAYNAKÇA

- ABDURRAHMÂN Fehmî (1302 / 1885, 1306 / 1889). *Tedrisât-ı Edebiyye (Mekteb-i Hukûk İçin)*, 1. Kısım, İstanbul: Karabet ve Kaspar Kütübhaneleri, 176 s.
- ABDURRAHMÂN¹ Süreyyâ (1303 / 1886). *Mizânü'l-Belâğa (Mekteb-i Hukûk İçin)*, İstanbul: Arakel Kütübhanesi, Ceride-i Askeriyye Matbaası, 405 s.
- ABDURRAHMÂN² Süreyyâ (1303 / 1886). *Sefîne-i Belâğat*, Kostantiniyye: Matbaa-i Ebüzziyâ, 208 s.
- AHMED Cevdet Paşa (1987). *Belâğat-ı Osmâniyye*, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, 203+16 s.
- AHMED Cevdet (1299 / 1881). *Belâğat-ı Osmâniyye*, İstanbul: Mahmûd Bey Matba'ası.
- AHMED Hamdi (1293 / 1876). *Belâğat-ı Lisân-ı Osmânî*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 128 s.
- AHMED Hamdi (1288 / 1872). *Teshilü'l-'Arûz ve'l-Kavâfi ve'l-Bedâyi'*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 171 s.
- AHMET Cevdet Paşa (2000). *Belâğat-ı Osmâniyye* (Haz. Turgut Karabey – Mehmet Atalay), 1.bs., Ankara: Akçağ Yayınları.
- AKTAŞ, Şerif (1998). "Edebiyat Öğretimi ve Edebiyat Teorisi", *Türkiye Günlüğü*, S. 49, Ocak – Şubat, ss. 155-165.
- AKTAŞ, Şerif (1992). *Edebiyat Teorileri*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Basımevi.
- AKYILDIZ, Olcay (1996). *Kuramdan Romana Recaiade Mahmud Ekrem: Doğu-Batı ve Romantizm-Realizm Ekseninde Talim-i Edebiyat ve Araba Sevdası*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 165 s.
- ALİ Cemâleddin (1291/ 1874-75). *Arûz-ı Türkî (İlm-i Kavâfi, Sanâyi'-i Şi'rîyye ve İlm-i Bedî')*, ?, İstanbul, 168 s.
- ALİ Nazîf (Sürûri) (1306 / 1888). *Zinetü'l-Kelâm*, İstanbul: Mahmûd Bey Matba'ası, 80 s.
- ALİ Nazîma (1308 / 1890). *Muhtıra-i Belâğat*, Dersaadet: Kasbar Matba'ası, 36 s.
- ARİSTOTELES (1963). *Poetika*, [Çev. İsmail Tunalı], İstanbul: Remzi Kitabevi, 104 s.
- ARİSTOTELES (1995). *Retorik*, [Çev. Mehmet H. Doğan], 1.bs., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 232 s.
- ATALAY, Ali (2007). "Millî Edebiyat Döneminde Edebiyat Nazariyatı, Tenkit ve Edebiyat Tarihi", *Türk Dünyası Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, C. 8, ss. 274-282.
- ATALAY, Ali (1992). *1908-1923 Kitaplaştırılmış Edebiyat Nazariyatı ve Türk Edebiyatı Bilgileri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı ABD., 656 s.
- BACHTIN, Michail M. (1993). "Edebiyat Biliminin Yöntemi Üzerine" (Çev. Zekeriya Tiğrek), *Edebiyat ve Eleştiri*, S. 8, Mayıs – Haziran, ss. 59-64.
- BARTHES, Roland (1977). "The Death of Author", *Image-Music-Text* (İmge-Müzik-Metin), trans. Stephen Heath (London), pp. 142-148.
- BARTHES, Roland (2007). "Yazarın Ölümü" (Çev. Eren Rızvanoğlu), *Heves / Şiir - Eleştiri*, C. 14, Nisan.
- BARTHES, Roland (1992). "Yazarın Ölümü" (Çev. Gamze Varım), *Sombahar*, S. 12, Temmuz – Ağustos, ss. 14-17.
- BARTHES, Roland (1993). "Yazarın Ölümü" (Çev. Hüsamettin Çetinkaya), *Edebiyat - Eleştiri*, Yazarlık Kurumu Özel Sayısı, S. 4, (Ankara) Güz.
- BAYRAV, Süheyla Bayrav (1999). *Dilbilimsel Edebiyat Eleştirisi*, İstanbul: Multilingual.
- BEK, Kemal (2008). "Recaiade Mahmut Ekrem", *Bizim Eleştirmenlerimiz* [Haz.: Mehmet Rifat – Kemal Bek – Sema Rifat – Handan İnci – Oğuz Cebeci – Ayşe Ece – Ömer B. Albayrak – Necmiye Alpay – Gülce Başer – Eray Canberk – İnan Çetin – Osman Kahraman – Orhan Kahyaoglu – Öncel Naldemirci – Duygu Tekgül], 1.bs., İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, ss. 27-28.
- BİLGEGİL, M. Kaya (1989). *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâğat) I*, İstanbul: Enderun Kitabevi, XVI+360 s.
- BLUNT, A. W. F. (1965). *Batı Medeniyetinin Temelleri*, (Çev. Müzehher Erim), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- BOĞAZIÇI DERGİSİ (1986). "Edebiyatımızın Teorik Meseleleri ve Metod", [Katılımcılar: Mustafa İsen – Orhan Okay – Şerif Aktaş], *Boğaziçi Dergisi*, S. 47, Mayıs.
- BOILEAU, Nicolas (2003). *Art Poétique / Şiir Sanatı* (Çev. Mustafa Durak), İstanbul: Multilingual, 119 s.
- BOLAYIR, Ali Ekrem (1919-1920). *Nazariyyât-ı Edebiyye Dersleri*, [Dârü'l-Fünûn 1915-1916 Ders Yılı], Nazım Kısmı+Nesir Kısmı, Litograf Baskısı, 496+416 s.

- BOWIE, Andrew (1997). "The Roots of Literary Theory" (Edebiyat Teorisinin Kökleri), *From Romanticism to Critical Theory: The Philosophy of German Literary Theory* [Romantizm'den Eleştirel Teoriye: Alman Edebiyat Teorisinin Felsefesi], London and New York: Routledge, pp. 1-3.
- BREWTON, Vince (2006). "Edebiyat Teorisi", (Çev.: Dr. Adem Çalışkan), *Yedi İklim, Edebiyat, Kültür, Sanat, Aylık Dergi*, C. XIX, S. 193, [İstanbul] Nisan, ss. 38-45.
- CASTLE, George (2007). "The Rise of Literary Theory" (Edebiyat Teorisinin Doğuşu), *The Blackwell Guide to Literary Theory* [Blackwell'in Edebiyat Teorisi Rehberi], USA: Blackwell Publishing Ltd., pp. 15-62.
- CEBEÇİ, Oğuz (2004). *Psikanalitik Edebiyat Kuramı*, 1.bs., İstanbul: İthaki Yayınları, 490 s.
- COLERIDGE, S. T. (1993). *Denemeler* (Çev. H. Çakır), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- COLERIDGE, Samuel Taylor (10.05.2004). "Biographia Literaria", <http://web.inet-tr.org.tr/Online/www.english.upenn.edu/jlynch/18th/c.html>.
- COLERIDGE, Samuel Taylor (1939). *Biographia Literaria* (1817); A.mlf., *Biographia Literaria*, C. I-II, Oxford University Press, Oxford, 1939.
- CULLER, Jonathan (2007). *Yazın Kuramı* [Çev. Hakan Gür], Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 187 s.
- ÇALDAK, Süleyman (2004). "Klasik İlim Tasniflerinde Edebi İlimlerin Yeri", *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl: 8, S. 19, Bahar, ss. 245-264.
- ÇALIK, Gülşah (2008). *Yeni Bir Edebiyat Nazariyesi Getirme Çabası: Tedrîsât-ı Edebiyye*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 265 s.
- ÇALIŞKAN, Adem (2010). "Edebiyat Teorisi Üzerine-1: İlk Belirlemeler / On Literary Theory-1: Preliminary Orientations", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research*, Vol. 3, Issue: 12, Summer, ss. 89-108 [Bu yazının elektronik ortamdaki web adresi için bkz.: http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt3/sayi12pdf/caliskan_adem.pdf , 26.06.2010].
- ÇETİN, Nurullah (2006). "Servet-i Fünûn Topuluğu Döneminde Edebiyat Nazariyatı ve Tenkidi", *Türk Dünyası Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, C. 7, ss. 590-599.
- ÇETİŞLİ, İsmail (2001). *Batı Edebiyatında Edebî Akımlar*, 4.bs., Ankara: Akçağ Yayınları.
- ÇUHADAR, Leyla (1989). *Miralay Süleyman Bey, Mebâniü'l-İnşâ: Cild-i Sâni*, Yayınlanmamış Bitirme Tezi, İzmir, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, 85 s.
- de MAN, Paul (2003). "Teorinin Direnci" (Çev. Mustafa Özşarı), *Hece, Aylık Edebiyat Dergisi, (Eleştiri Özel Sayısı)*, Yıl: 7, S. 77/78/79, Mayıs/Haziran/Temmuz 2003, s. 752.
- DİYARBAKIRLI Said Paşa (1305 / 1888). *Mizânü'l-Edeb*, İstanbul: A. Asadoryan Şirket-i Mürettebiyye Matba'ası, 384 s.
- EAGLETON, Terry (1990). *Edebiyat Kuramı*, [Çev. Esen Tarım], İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 256 s.
- EIKENBAUM, Boris (1994). *Edebiyat Kuramı / Rus Biçimciliği*, [Çev. Sedat Umran], Ankara: Yaba Yayınları, 137 s.
- EKİZ, Osman Nuri ve diğ. (1984). *Necip Fazıl Kısakürek*, İstanbul: Toket Yayınları.
- ELBİR, Bilal (2006). "Edebiyat Teorisi (Kuramları)", *Edebiyat Bilgi ve Kuramları*, 1.bs., Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, ss. 211-231.
- EL-CÂHİZ, Ebû 'Usmân Amr b. Bahr (767-839) (1948). *el-Beyân ve't-Tebyîn* (Tahkik: Abdu's-Selâm Muhammed Hârûn), Beyrut: Dâru'l-Cil ...
- EL-CÂHİZ, Ebû 'Usmân Amr b. Bahr (1938-1945). *el-Hayevân* (Tahkik ve şerh: Abdu's-Selâm Muhammed Hârûn), C. I-VII, Mısır: Mektebetü'l-Câhiz.
- EL-HAC İbrahim Efendi (1298 / 1881). *Hadikatü'l-Beyân*, İstanbul: Mihrân Matba'ası, 8+136 s.
- EL-KAZVİNÎ, Ömer b. Ahmed (1260 / 1844). *Telhîsü'l-Miftâh*, ?, İstanbul.
- ERMİŞ, Hamza (2006). "Mizânü'l-Edeb", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 13, ss. 241-244.
- ERSOY, Mehmet Akif (1984). "İkinci Kitap: Süleymaniye Kürsüsü'nde", *Safahat* [Haz. Ömer Rıza Doğrul], 15.bs., İstanbul: İnkılap ve Aka Basımevi.
- ERÜNSAL, İsmail E. (1988). "Muidî'nin Miftâhu'l-Teşbîh'i", *Osmanlı Araştırmaları*, nr. VII-VIII, İstanbul, ss. 215-272.
- FERRARD, Christopher (1980-1986). "Recaizade Mahmud Ekrem's Ta'lim-i Edebiyat and Its Contribution to Ottoman Literary Criticism: Part I", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 24-25, İstanbul, ss. 215-233.
- FLACCUS, Q. Horatius (Horace) (11.05.2004). *Ars Poetica* [Şiir Sanatı]. Bu metnin orijinali için bkz., <http://www.koxkollum.nl/horatius/arspoetica.htm> .
- FLACCUS, Quintus Horatius (2005). "Ars Poetika", [Çev. İrmak Bahçeci – Eren Buğlalılar – Barış Yıldırım], *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, S. 19, [Ankara] Bahar, ss. 89-102.
- FLACCUS, Quintus Horatius (1994). "Şiir Sanatı (Ars Poetica)", *İambus'lar, Lirik Şiirler, Satırlar, Mektup'lar*, [Çev. Türkân Uzel], Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, ss. 259-272.
- FLACCUS, Quintus Horatius (1990). "Şiir Sanatı" (Çev. Erendiz Özbayoğlu), *Sombahar*, S. 2, Kasım – Aralık.
- FLACCUS, Quintus Horatius (1991). "Şiir Sanatı" (Çev. Erendiz Özbayoğlu), *Sombahar*, S. 3, Ocak – Şubat.
- FLACCUS, Quintus Horatius, "Şiir Sanatı", *Horatius (Ode'ler-Epod'lar-Hicviyeler-Nameler)*, [Çev. Yakup Kadri Karaosmanoğlu], Maarif Vekaleti, İstanbul, 1931.
- FLACCUS, Quintus Horatius (1992). *Diktikonsten / Ars Poetica*, [Latinsk text med metrisk översättning, introduktion och kommentarer av Arvid Andrén], Paul Åströms förlag, Jonsered.
- FRYE, Northrop (2006). *Büyük Şifre / Kitab-ı Mukaddes ve Batı Edebiyatı*, (Çev. Selma Aygül Baş), İstanbul: İz Yayıncılık, 358 s.
- GARİPER, Cafer (2005). "2.3.Yeni Nesir ve Nesre Bağlı Türler / 2.3.3.Edebiyat Teorisi ve Eleştiri", *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı (1839-2000)*, [Ramazan Korkmaz (ed.) – Hülya Argunşah – Ali İhsan Kolcu – Ayşenur Külahlıoğlu İslam – Cafer Gariper – Osman Gündüz – Tark Özcen], 2.bs., Ankara: Grafiker Yayınları, ss. 71-79.
- GENÇ, İlhan (2008). "Edebiyat Biliminin Yararlandığı Bilim Dalları / 5.3.Edebiyat Bilimi-Edebiyat Kuramı", *Edebiyat Bilimi / Kuramlar – Akımlar – Yöntemler*, 3.bs., İzmir: Kanyılmaz Matbaası, ss. 417-419.
- GENÇ, İlhan (2008). "Edebiyat Biliminin Yöntemleri", *Edebiyat Bilimi / Kuramlar – Akımlar – Yöntemler*, 3.bs., İzmir: Kanyılmaz Matbaası, ss. 262-412.
- GÜNDOĞAN, Hatice (2005). *Şehabettin Süleyman'ın 'Sanat-ı Tahrir ve Edebiyat'ı ve Tanzimat Sonrası Edebiyat Teorileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 387 s.
- GÜNDÜZ, Şinasi (2006). *Hıristiyanlık*, İstanbul: İSAM Yayınları.
- HABIB, M. A. R. (2008). *A History of Literary Theory and Criticism from Plato to the Present* [Eflatun'dan Günümüze Edebiyat Teorisi ve Eleştiri Tarihi], Malden: Blackwell Publishing, MA, IX+838 p.

- HARDISON, O.B., Jr. and GOLDEN, Leon (1995). *Horace for Students of Literature: The Ars Poetica and Its Tradition* [Edebiyat Öğrencileri İçin Horace: Ars Poetika ve Geleneği], Gainesville: University Presses of Florida.
- İBN EL-MU'TAZZ, Ebu'l-Abbas Abdullah (861-908) (1935). *Kitâbu'l-Bedî* (ed. Ignatius Kratchkovsky), London.
- İBNÜ'L-KEMAL Mehmed Abdurrahman (1309 / 1891). *Mekteb-i Asır (İdâdî Kısmı) (Tertib-i Cedîd) Belâğat-ı Osmâniyye*, Dersaâdet: Kasbar Matba'ası, 80 s.
- İSEN, Mustafa – OKAY, Orhan – AKTAŞ, Şerif (1986). "Edebiyatımızın Teorik Meseleleri ve Metod", *Boğaziçi Dergisi*, S. 47, Mayıs ayında.
- İSMÂİL Ankaravî (1284 / 1867). *Miftâhu'l-Belâğâ ve Mısbâhu'l-Fesâha*, İstanbul: Tasvîr-i Efkâr Matbaası, 218 s.
- KABADAYI, Hayriye (1994). *1908-1923 Yılları Türk Şiiri ve Şiir Teorisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, 545 s.
- KAPLAN, Mehmet (2000). "Edebiyat Teorisi, Tenkidi ve Tarihi (Literary Theory, Criticism and History)", *Türk Edebiyatına Analitik Bakış* (Prof. Mehmet Kaplan'ın Doktora Seminer Notları), (Neşre haz. Cengizhan Yurdanur), İstanbul: REBA, ss. 231-236.
- KAPLAN, Mehmet (1977). *Edebiyat Lise III*, 1.bs., İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- KAPLAN, Mehmet (2000). *Türk Edebiyatına Analitik Bakış* (Prof. Mehmet Kaplan'ın Doktora Seminer Notları), (Neşre haz. Cengizhan Yurdanur), İstanbul: REBA.
- KAPLAN, Ramazan – İLERİ, Canan – ÖZTÜRK, Ali (1998). *Edebiyat Bilgi ve Kuramları*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- KLAGES, Mary (2006). "Hümanizm ve Edebiyat Teorisi" (Çev.: Dr. Adem Çalışkan), *Yedi İklim, Edebiyat, Kültür, Sanat, Aylık Dergi*, C. XIX, S. 198, [İstanbul] Eylül, ss. 21-22.
- KLAGES, Mary (2006). "What Is 'Literary Theory'" (Edebiyat Teorisi Nedir?), *Literary Theory: A Guide for the Perplexed* [Edebiyat Teorisi: Zihni Karışmış Olanlara Rehber], New York: Continuum International Publishing Group Ltd., pp. 1-9.
- KOÇ, Ali (1989). *Miralay Süleyman Efendi'nin Mebâniü'l-İnşâ'sı:Transkripsiyon*, Yayınlanmamış Bitirme Tezi, İzmir, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, 164 s.
- KOLCU, Ali İhsan (2008). *Edebiyat Kuramları, Tanım – Tenkid – Tahlil*, 1.bs., Erzurum: Salkımsöğüt Yayınevi, 496 s.
- KOMİSYON (1986). "Mebani'l-İnşâ", "Nazariyat-ı Edebiye", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, İstanbul: Dergah Yayınları, C. 6, s. 167, 538.
- KOMİSYON (1988). "Ta'lim-i Edebiyat", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, İstanbul: Dergah Yayınları, C. 8, s. 216.
- KULA, Onur Bilge (2008). *Kant Estetiği ve Yazın Kuramı*, 1.bs., İstanbul: Doruk Yayınları, 302 s.
- LIVINGSTON, Ray (1998). *Geleneksel Edebiyat Teorisi* [Çev. Necat Özdemiroğlu], İstanbul: İnan Yayınları, 280 s.
- LUCY, Nail (2003). *Postmodern Edebiyat Kuramı*, [Çev. Aslıhan Aksoy], İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 368 s.
- LYE, John (1993). "Contemporary Literary Theory", *Brock Review*, Vol.: 2, Nu.: 1, pp. 90-106.
- LYE, John (2006). "Çağdaş Edebiyat Teorisi", (Çev.: Dr. Adem Çalışkan), *Yedi İklim, Edebiyat, Kültür, Sanat, Aylık Dergi*, C. XIX, S. 195, [İstanbul] Haziran, ss. 39-47.
- MANASTIRLI Mehmed Rifat (1308 / 1890). *Mecâmi'u'l-Edeb*, 3 Cild, Dersaâdet: Kaspar Kütüphanesi, 939 s. (10 Kitap).
- MAREN-GRISEBACH, Manon (1995). *Edebiyat Biliminin Yöntemleri* [Çev. Arif Ünal], Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, X+144 s.
- MEHMED Celâl (1312 / 1896). *Osmanlı Edebiyatı Nümûneleri*, Dersaâdet: Şems Kütüphanesi, Matba'a-i Safa ve Enver, 615 s.
- MEHMED Mihrî (trs.). *Fenn-i Bedî*, İstanbul: Litograf, 88 s.
- MENEMENLİZÂDE Mehmed Tâhir (1310 / 1892). *Osmanlı Edebiyatı*, Dersaâdet: Kaspar Matba'ası, 234 s.
- MİHÂLİCİ Mustafa Efendi (1297 / 1880). *Zübdetü'l-Beyân*, İstanbul: Mihrân Matba'ası, 100 s.
- MORAN, Berna (1994). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, 9.bs., İstanbul: Cem Yayınları, 320 s.
- MUALLİM Nâcî (1996). *Edebiyat Terimleri / İstılâhât-ı Edebiyye* [Haz.: M. A. Yekta Saraç], İstanbul: Risale Yayınları, 211 s.
- MUALLİM Nâcî (1984). *İstılâhât-ı Edebiyye* (Edebiyat Terimleri) [Haz.: Alemdar Yalçın – Abdülkadir Hayber], Ankara: Akabe Yayınları, 208 s.
- MUALLİM Nâcî (1307 / 1890). *İstılâhât-ı Edebiyye*, İstanbul: Mahmûd Bey Matba'ası, 280 s.
- MURRAY, Paul R. (2001). "What is Literary Theory (Edebiyat Teorisi Nedir?)", *Bulletin of Oita Prefectural College of Arts and Culture*, Number: 39, (20011226) ?, p. 53. Ayrıca yazının elektronik ortamdaki hali için bkz.: http://nls.nii.ac.jp/els/110004681052.pdf?id=ART0007413329&type=pdf&lang=en&host=cinii&order=no=&ppv_type=0&lang_s_w=&no=1245407469&cp=, 19.06.2009.
- NAMIK Kemal (1326 / 1910). *Renan Mudafaanâmesi*, İstanbul: Mahmûd Bey Matbaası, 56 s.; 2.bs., Haz., F. Köprülü, 1962; 3.bs., haz. Abdurrahman Küçük, Ankara, 1988.
- ONAN, Necmettin Halil (1950). *Namik Kemal'in "Ta'lim-i Edebiyat" Üzerine Bir Risâlesi*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, XXVIII+59 s.
- ÖZDEMİR, Emin (1994). *Türk ve Dünya Edebiyatı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ÖZNURHAN, Halim (2004). "Aristoteles'in Poetikası'nın Arap Edebiyatındaki Yansımaları", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 1, Ocak – Haziran, ss. 257-283.
- ÖZÖN, Mustafa Nihat (1954). "Metot", *Edebiyat ve Tenkid Sözlüğü*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, s. 185.
- PARLATIR, İsmail Parlatır (1972-73). *Ta'lim-i Edebiyat ve Benzerleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 120 s.
- PAZ, Octava (1999). *Modernizmin Serüveni*, (Haz.: Enis Batur), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- PLATON (1999). *Devlet*, [Çev. Mehmet Ali Cimcoz – Sabahattin Eyüboğlu], 1.bs., İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 284 s.
- PLATON¹ (1942). *İon*, [Çev. İhsan Bozkurt], Yunan Klasikleri: 22, İstanbul: Maarif Matbaası, 27 s.
- PLATON² (1942). *Menon*, [Çev. Adnan Cemgil], Yunan Klasikleri: 24, İstanbul: Maarif Matbaası, 73 s.
- PLATON (1943). *Phaidros*, [Çev. Hamdi Akverdi], Yunan Klasikleri: 41, İstanbul: Maarif Matbaası, 122 s.
- POSPELOV, Gennadiy Nikolayaviç (2005). *Edebiyat Bilimi* [Çev. Yılmaz Onay], 2.bs., İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- RECÂİZÂDE Mahmûd Ekrem (1295/1879). *Ta'lim-i Edebiyyât* [Mekteb-i Mülkiye İçin], İstanbul: Litograf Baskısı; İstanbul: Mihran Matbaası, 1299/1882, 397 s.
- REŞİD (Ahmed /H. Nâzım) (Rey) (1328 / 1912). *Nazariyyât-ı Edebiyye* [Mekteb-i Sultânî İçin], 2 cilt, 1.tab., İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsi Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 291+179 s.
- ROBBINS, Bruce (1988). "The History of Literary Theory: Starting Over" (Edebiyat Teorisi Tarihi: Sil Baştan), *Poetics Today*, Vol. 4, Nu. 4, pp. 767-781.
- RUSÇUKLU Mehmed Hayri (1308 / 1890). *Belâğat*, İzmir: Aydın Vilayet Matba'ası, 86 s.
- SAİD, Edward (2006). "Dünya, Metin ve Eleştirmen", *Kış Ruhu* (Çev. Tuncay Birkan), 2.bs., İstanbul: Metis Yayınları, s. 137.

- SARI, Ahmet (2006). *Türk ve Alman Poetikasının Kitabı*, 1.bs., Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.
- SARI, İsa (2007). *Edebiyat Teorileri-II: Ders Notları*, Ankara: Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, s. 2 (Bkz. www.isa-sari.com, s. 2/13).
- SELİM Sâbit (1287 / 1870). *Mi'yârü'l-Kelâm (Rüşdiyeler İçin)*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 46 s.
- SEYYİD Mehmed Nüzhet (1286 / 1869). *Mugni'l-Küttâb*, İstanbul: Mekteb-i Harbiye-i Şâhâne Matbaası, 466 s.
- SHELLEY, Percy Bysshe (10.05.2004). *Defence of Poetry* (1821). Bu eserin tam metni için bkz.: <http://www.fordham.edu/halsall/mod/shelley-poetry.html>.
- SIDNEY, Sir Philip. *The Defence of Poesie*, William Ponsonby, London, 1595; 2nd ed., Noel Douglas, London, 1928;
- SIDNEY, Sir Philip (28.09.2009). “Şiirin Savunması” (Çev. Özlem Yaşayanlar), <http://www.asmakat.com/sidhayat.htm>.
- STAËL, Mme de (1952). *Edebiyata Dair* (Çev.: Safiye ve Vahdi Hatay), Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- SU, Hüseyin (ed.) (2004). *Teori ve Eleştiri*, 1.bs., Ankara: Hece Yayınları, 272 s.
- SÜLEYMÂN [Hüsni Paşa] (1288-1289 / 1871-1872). *Mebâni'l-İnşâ'* [Mekteb-i Harbiye İçin], 2 cilt, İstanbul: Mekteb-i Fünûn-ı Harbiyye-i Hazret-i Şâhânedâ Tab' u Temsil Kılınıştır, 222+290 s.
- SÜMBÜLZÂDE Vehbî (1994). *Lutfiyye*, (Metin, Sadeleştirme ve Açıklamalar: Süreyyâ Ali Beyzâdeoğlu), Osmanlı Klasikleri: 2, İstanbul: Bedir Yayınevi.
- ŞEHÂBEDDİN Süleyman (1329 / 1913). *San'at-ı Tahrîr ve Edebiyat*, İstanbul: Araks Matba'ası, 395 s.
- ŞEVKİ, Abdullah (2009). “Yazınsal Kuram ve Batılı Eleştiri Okulları”, *Edebiyat ve Yorum*, 1.bs., Ankara: H@vuz Yayınları, ss. 300-313.
- TAHİRÛ'L-MEVLEVÎ (1329 / 1913). *Tedrisât-ı Edebiyyeden Nazm ve Eşkâl-i Nazm*, Kısım-ı Evvel, Dersâ'âdet: Mahmûd Bey Matba'ası, 88 s; Kısım-ı Sâni, Dersâ'âdet: Yeni Osmanlı Matba'a ve Kütübhanesi, 1329 /1913, 111 s.
- TEFTAZÂNÎ, Sa'deddin (1289 / 1872, 1290 / 1873). *En-Nef'u'l-Muavvel Tercemeti't-Telhîs ve'l-Mutavvel* (Terc. Abdünnâfi Efendi), C. I, Bosna: Bosna Vilayet Matbaası, 381 s.; C. II, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 267 s.
- TODOROV, Tzvetan (der.) (1995). *Yazın Kuramı: Rus Biçimcilerinin Metinleri*, [Çev. Mehmet Rifat - Sema Rifat], İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 268 s.
- TODOROV, Tzvetan (2008). *Poetikaya Giriş* (Çev. Kaya Şahin), 2.bs., İstanbul: Metis Yayınları.
- TOLASA, Harun (1986). “18. Yy.da Yazılmış Bir Divan Edebiyatı Terimleri Sözlüğü – Müstakimzâde'nin İstulâhâtı-ş-Şi'riyesi”, *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul, ss. 36-79.
- TÖRENEK, Mehmet (1999). “Edebiyat Biliminin Dalları: 1-Edebiyat Teorisi”; “Yeni Türk Edebiyatında Metot / d.Edebiyat Kuramları”, *En Uzun Asrın Hikayesi: Yeni Türk edebiyatına Teorik Bir Yaklaşım-1*, 1.bs., Ankara: Akçağ Yayınları, ss. 64-67, 172-198.
- TRIMPI, Wesley (1971). “The Ancient Hypothesis of Fiction: An Essay on the Origins of Literary Theory” (Eski Kumaca Hipotezi: Edebiyat Teorisinin Kaynakları Üzerine Bir Deneme), *Traditio*, Nu. 27, pp. 1-78.
- TURAL, S. Kemal (1983). “Şiirin Dünyasına Yaklaşmak-I”, *Konevi Dergisi*, S. 10, Temmuz, ss. 20-22.
- WELLEK, R. – WARREN, A. (1983). *Edebiyat Biliminin Temelleri*, [Çev. Ahmet Edip Uysal], Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 480 s.
- WELLEK, R. – WARREN, A. (1993). *Edebiyat Teorisi*, [Çev. Ömer Faruk Huyugüzel], İzmir: Akademi Kitabevi, 355 s.
- WELLEK, R. – WARREN, A. (1982). *Yazın Kuramı*, [Çev.: Yurdanur Salman-Suat Karantay], İstanbul: Altın Kitaplar.
- WIKIPEDIA (03.07.2009). “Literary Theory / History” (Edebiyat Teorisi / Tarihi), http://en.wikipedia.org/wiki/Literary_theory.
- WIKIPEDIA (30.09.2005). “Literary Theory” (Edebiyat Teorisi), http://en.wikipedia.org/wiki/Literary_theory.
- WINTEROWD, W. (28.03.2009). “The Purification of Literature and Rhetoric” (Edebiyat ve Retoriğin Saflaştırılması), <http://www.jstor.org/pss/377921>.
- WOODHEAD, Linda (2006). *Hristiyanlık*, [Çev.: Sevdâ Çalışkan], 1.bs., Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- YAĞCI, Süheyla (1971-72). *A.Nadir (Ali Ekrem Bolayır), Nazariyyât-ı Edebiyye Dersleri*, Yayımlanmamış Bitirme Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tez no: 257.
- YETİŞ, Kâzım (1992). “Belâğat, Rhétorique ve Edebiyat Nazariyesi Sahasında Türkçe Neşredilmiş Kitapların Açıklamalı Bibliyografyası-I”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1987*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- YETİŞ, Kâzım (1984). “Edebiyat Nazariyesi Sahasında Batıya Açılan İlk Kitap: Mebani'l-İnşâ”, *Mehmet Kaplan'a Armağan*, 1.bs., İstanbul: Dergah Yayınları, ss. 306-316.
- YETİŞ, Kâzım (2006). “1.Belâğat, Edebiyat Nazariyatı”, *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı / Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, C. 7, ss. 258-269.
- YETİŞ, Kâzım (1983, 1983, 1984). “Ahmet Cevdet Paşa'nın Belâğat-ı Osmâniye'si ve Uyandırdığı Akisler”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Yıl: 12, S. 1, Ocak; Yıl: 13, S. 2, Nisan; Yıl: 13, S. 1, Ocak.
- YETİŞ, Kâzım (2006). “Araışlar Devri Türk Edebiyatının İlk Devirlerinde Belağat, Edebiyat Nazariyatı, Edebiyat Tarihi ve Antoloji Çalışmaları/1.Belağat, Edebiyat Nazariyatı”, *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, C. 7, ss. 249-269.
- YETİŞ, Kâzım (1992). “Belâğat / Türk Edebiyatı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV., C. 5, ss. 384-387.
- YETİŞ, Kâzım (1993). “Edebiyat Nazariyesi Kitaplarında Namık Kemal'in Eserlerinin Örnek Olarak Değerlendirilişi”, *Doğumunun Yüzzellinci Yılında Namık Kemal*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, ss. 117-136.
- YETİŞ, Kâzım (1984). “Edebiyat Nazariyesi Sahasında Batıya Açılan İlk Kitap: Mebâni'l-İnşâ”, *Mehmet Kaplan'a Armağan*, İstanbul: Dergâh Yayınları, , ss. 306-316.
- YETİŞ, Kâzım (2000). “XVI. Yüzyıl Başında Yazılmış Bir Kavâid-i Şiiriyye Risâlesi”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 29, İstanbul, ss. 285-343.
- YETİŞ, Kâzım (1996). *Talim-i Edebiyat'ın Retorik ve Edebiyat Nazariyatı Sahasına Getirdiği Yenilikler*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, XXV+685 s.
- YILDIRAN, Meliha (1994). *Ahmet Cevdet Paşa: Hayatı – Eserleri ve Divançe-i Cevdet*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı, 233 s.
- ZİMA, Peter V. Zima (2004). *Modern Edebiyat Teorilerinin Felsefesi* [Çev. Mustafa Özsarı], 1.bs., Ankara: Hece Yayınları, 325 s.
- ZORALIOĞLU, Selma (1996). *Edebiyat Kavramı İçin Yapılan Tariflerin Edebiyat Nazariyatı Açısından İncelenmesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 149 s.